

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 76 (2025), 1-26.

Geliş/Received: 03.02.2025

Kabul/Accepted: 21.05.2025

DOI: 10.46955/ankuayd.1632644

(Araştırma Makalesi/Research Article)

TEK PARTİ DÖNEMİNDE CHP-TAŞRA İLİŞKİLERİNE DAİR BİR ÖRNEK: TİRE'DEKİ NAKŞİBENDİ DAVASI ÜZERİNE YAZIŞMALAR (1935)

AN EXAMPLE OF CHP-PROVINCIAL RELATIONS IN THE SINGLE PARTY PERIOD: CORRESPONDENCE ON THE NAQSHBANDI CASE IN TIRE (1935)

FATİH SELÇUK*

ÖZ

Bu makalede tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) taşra ve taşradaki mülki idare ile olan ilişkileri İzmir'in Tire ilçesi özelinde incelenmektedir. Bu inceleme 1935 yılında Tire'de Nakşibendi tarikatı mensubu olduğu değerlendirilen bazı kimselerin yargılanmasına dair yazışmalara dayanmaktadır. Yazışmalar, tek parti dönemi taşrasında, özellikle de ilçe bazında parti idaresini elinde bulunduran yerel unsurun merkez karşısında belirgin bir inisiyatif alanına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu inisiyatif alanına dayanan yerel unsur, mensubu olduğu partinin kendisine çizdiği ilkelerin dışına çıkabilmekte ve bunu kendi yerelinin bir tür sözcüsü ve savunucu olarak yaptığını öne sürebilmektedir. Üstelik söz konusu yerel unsur, bu tutumu nedeniyle herhangi bir yaptırıma da maruz kalmamaktadır. Yazışmaların diğer bir yönü, yerelde partiyi idare eden unsurların mülki idare ile olan herhangi bir husumet, düşmanlık yahut buna benzer bir sıkıntıda parti merkezini kendi çizgisinde yönlendirerek mülki idareye karşı üstün gelebildiğine işaret etmektedir. Bu durum, özellikle ilçeler bazında parti eliyle kaleme alınan ve mülki idareyi işaret eden raporlardan kısa bir süre sonra mülki idarede yapılan değişiklikleri dikkate değer kılmaktadır. Dolayısıyla, taşrada merkezin tam olarak denetim sağlayamadığı parti idarelerinin mülki idareye üstünlük kurabildiği söylenebilir. Netice olarak, en azından 1936 yılına kadar taşrada parti ile mülki idare arasındaki uyumun arzulanan ölçüde sağlanamadığı görülebilir.

Anahtar Kelimeler: CHP, Cumhuriyet Halk Partisi, Tek Parti Dönemi, Taşra, Tire.

ABSTRACT

This article examines the relations of the Republican People's Party (CHP) with the provincial and provincial administrations during the single-party period, specifically in the Tire district of İzmir. This examination is based on correspondence regarding the trial of certain individuals who were considered to be members of the Naqshbandi order in Tire in 1935. The correspondence indicates that the local element that held the party administration in the provincial areas of the single-party period, especially on a district basis, had a distinct area of initiative vis-à-vis the center. The local element, relying on this area of initiative, could go beyond the principles set for itself by the party it was affiliated with and could claim that it did this as a kind of spokesperson and advocate for its own locality. Moreover, the local element in question was not subject to any sanctions due to this attitude. Another aspect of the correspondence indicates that the elements that governed the party locally could prevail against the provincial administration by directing the party center along their own lines in the event of any hostility, animosity or similar problems with the provincial administration. This situation makes the changes made in the provincial administration, especially after the reports written by the party on a district basis and indicating the provincial administration, noteworthy. Therefore, it can be said that the party administrations, where the center could not fully control the provincial administration, were able to establish superiority over the provincial administration. As a result, it can be seen that the harmony between the party and the provincial administration could not be achieved to the desired extent, at least until 1936.

Keywords: CHP, Republican People's Party, Single Party Period, Provincial, Tire.

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, fatihselcuk35@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0505-0539.

Extended Abstract

This article examines the relationship between the Republican People's Party (CHP) and provincial authorities during Türkiye's single-party era, focusing specifically on correspondence surrounding a 1935 Naqshbandi trial in Tire. The primary finding of the article suggests that the assertion that the state, or central authority, maintained absolute control over local administration during the single-party period is open to question. The Tire example particularly illustrates that local party administrations could exercise a degree of initiative both vis-à-vis provincial administrative bodies and the central party administration. Consequently, local party officials, especially in districts, could, in practice, transcend the ideological boundaries prescribed for them and act as representatives or advocates of local interests. The judicial proceedings in Tire clearly demonstrate the freedom of action available to elected local party officials. The Tire case initially arose from the Tire District Governorate and was subsequently forwarded by the İzmir Governorate to the Ministry of the Interior, and from there to the CHP General Secretariat. Although both the provincial administration and the CHP General Secretariat found it contradictory and problematic that a CHP district chairman acted as the defense lawyer for Naqshbandi defendants and sought their acquittal, the CHP General Secretariat was quickly convinced by CHP İzmir Provincial Chairman Avni Doğan's defense of District Chairman Gençer. Doğan argued persuasively that the provincial administration's allegations were baseless, emphasizing that Gençer's actions reflected legitimate local interests and highlighting previous instances of cooperation with the provincial authorities. In other words, the local party organization successfully influenced and shaped the position of the party headquarters against the accusations relayed by the provincial administration. The process by which the stance of the party center was influenced by local factors resulted in a markedly different outcome than that initially reported by the provincial administration. In his letter to CHP General Secretary Recep Peker, İzmir Provincial Chairman Doğan not only defended Gençer but also targeted the Tire District Governor Gafur Soylu, who had initially brought the issue to attention. According to Doğan, Soylu had long harbored hostility toward the local party administration in Tire, exploiting the Naqshbandi trial as an opportunity against the party. Shortly after these correspondences, Soylu was reassigned from Tire to Osmaniye. Doğan displayed similar behavior in Menemen, where another district governor was also reassigned shortly after Doğan's critical intervention. Similar reassignments occurring in various other districts following party-initiated reports suggest that these examples were not exceptions but indicative of a broader structural pattern. It is noteworthy that these incidents correspond with Recep Peker's tenure as CHP General Secretary, a rising figure within the regime whose role merits further examination to comprehensively understand the CHP's relations with the state and provincial authorities during the single-party era. As a result, the findings presented by the correspondence on the Naqshbandi case in Tire show that the provincial organizations of the CHP, which had the initiative in a way that was far from central control and influence during the single-party period, were able to establish superiority over the provincial administration, at least until 1936. Therefore, it is difficult to speak of a party-state harmony and integrity within the balance that was in favor of the party in the provinces. What the regime understands by "harmony" is that the party is subject to the provincial administration. This view reveals the background of the process that led to the decision taken immediately after Recep Peker was meaningfully removed from the General Secretaryship in June 1936, and in which the state virtually "swallowed" the party by eliminating it.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde “tek parti dönemi” olarak adlandırılan siyasi dönem, genellikle Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923 yılı ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) karşısında yeni muhalif partilerin kurulmaya başlandığı 1945 yılı arasındaki yirmi iki yıllık zaman dilimini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu dönemin “tek parti dönemi” olarak adlandırılmasının yegâne nedeni, ülkeyi en başından beri tek bir siyasi parti (CHP) iktidarının idare etmiş olmasıdır. Tek partili Türkiye, Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra hilafeti kaldırmış, eğitimi tek bir çatı altında birleştirmiş, alfabe ve kıyafet alanında köklü reformları benimsemiş, Batı hukuku normlarını Türkiye’ye uyarlamış ve gündelik hayatı doğrudan etkileyen önemli inkılapları (alfabe, ölçü birimleri, takvim vs.) hayata geçirmiştir. Tüm bu süreç kaçınılmaz olarak rejimin iktidar partisi olan CHP ile özdeşleşmiştir. Tek parti döneminin bu şekilde CHP ile özdeşleşmiş olması, doğal olarak tarih yazımının otoriter ve merkezin her yere nüfuz edebildiği bir tek parti iktidarı resmetmesine neden olmuştur. Ancak son dönemlerde elde edilen yeni bulgular, Türkiye’deki tek parti iktidarının güçlü bir merkezi denetime ve her yere nüfuz edebilen bir otoriteye sahip olduğunu öne süren ve bir bakıma onu döneminin herhangi bir tek partili rejimi olarak yansıtan görüşlerin daha güçlü bir şekilde sorgulanabilmesini sağlamaktadır.¹ Her şeyden önce iktidar partisi CHP bu tür bir özellik göstermekten uzaktır.² Frey’in değerlendirmesiyle tek parti döneminde “[...] hükümet ile toplum arasında gereken bütünleşmeyi temin edecek bir örgüt”³ ve “zaruri bir toplumsal kontrol vasıtası”⁴ olarak tanımlanabilecek olan CHP, otoriter bir tek parti olabilmek bir yana, teşkilat olarak dahi pek çok yerde kağıt üzerinde⁵ görünmekten ileri gidememiş, Nihat Erim’in 1947 yılında yaptığı değerlendirmeden yola çıkılırsa, uzun yıllar adeta “havada”⁶ kalmıştır.⁷ Her şeyden önce güçlü ve otoriter bir siyasi parti teşkilatını teşkil edecek kadroların varlığı en başından beri söz konusu değildir. Koçak’ın ifadesiyle, “Taşra teşkilatını kuracak siyâsal kadrolara gelince... Açıkçası yine olmayan bir şeyden söz etmeye başlıyoruz.”⁸ Bu manzara içerisinde ülke genelinde, yani taşrada CHP teşkilatları, yerelde önde gelen ve “eşraf” olarak tanımlanabilecek bir sınıfın elinde kalmıştır. Bu durum, Milli Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin kurulmasında bu tür yerel unsurlar ile yapılmak durumunda kalınan ittifakın Halk Fırkası’na geçişte sürdürülmesinin doğal bir sonucudur.⁹ Buna bağlı olarak parti merkezinin

¹ Gavin D. Brockett, “Collective Action And The Turkish Revolution: Towards A Framework For The Social History of The Atatürk Era (1923-38)”, *Middle Eastern Studies*, 34:4 (1998), 44-66; Senem Aslan, “Everyday Forms of State Power and The Kurds In The Early Turkish Republic”, *International Journal Middle East Studies*, 43 (2011), 75-93; Mustafa Tuna, “The Missing Turkish Revolution: Comparing Village-Level Change And Continuity In Republican Turkey And Soviet Central Asia (1920-50)”, *International Journal Middle East Studies*, 50 (2018), 23-43; Cemil Koçak, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2015, 33-89, 105-107 vd.; İlbey C. N. Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022, 95 vd.; Deniz Parlak, *Laikleşme Sürecinde Camiler: Genç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2020, 131 vd.; Umut Azak, *Türkiye’de Laiklik ve İslâm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2019, 107-110; Umut Azak, “Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılabı”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, 2022, 129-154; İlker Aytürk, “Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, Ed. İlker Aytürk ve Berk Esen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022, 23-48; Alexandros Lamprou, “Dilekçe Gönderme, İhbar ve Türkiye’de Tek Parti Döneminde Devlet-Toplum İlişkileri: 1939 Genel Seçimi Örneği”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Siyaset ve Toplum*, Ed. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, 2022, 93-128; Hale Yılmaz, *Türk Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar 1923-1945*, çev. Ayşe Özbay Erozan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2023; Fatih Selçuk, “Tek Parti Dönemi’nde İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi: Müfettişlik Raporları Üzerinden Yeni Bir Değerlendirme (1936-1937)”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 8:2 (2024), 105-154; Murat Can Kabagöz, *Kemalizmin Mâbedi: Halkevleri ve Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2025.

² Cemil Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, *Toplumsal Tarih*, 118 (Ekim 2003), 74-79.

³ Frederic W. Frey, *Türk Siyasal Eliti*, Çev. Fatih Santur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2024, 317.

⁴ Frey, *Türk Siyasal Eliti*, 318.

⁵ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, s. 293.

⁶ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)*, Haz. Ahmet Demirel, Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2005, 195.

⁷ Murat Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum”, *Toplum ve Bilim*, 118 (2010) 124-164; Tülay Aydın, “Tek Parti Döneminde CHP’nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez-Taşra İlişkileri (1935-1945)”, Doktora Tezi, *Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2018; Cemil Koçak, *CHP ve Taşra (1930-1950)*, Cilt I, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2019; Mehmet Kabasakal, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 1991, 238; Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”, 105-149.

⁸ Koçak, *CHP ve Taşra*, 695.

⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 7. Baskı, 2015; 40-52; 94-99; Turan Güneş, “C.H.P. Halktan Nasıl Uzaklaştı”, *Yön*, 1 (20 Aralık 1961), 14; Doğan Avcioğlu, *Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, Cilt I, İstanbul: Tekin Yayınevi, 10. Baskı, 1976, 286-300; Doğan Avcioğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e*, Cilt III, İstanbul: Tekin Yayınevi, 3. Baskı, 1978; Bülent Tanör, *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2016, 113-116; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 1993, 17-18; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt I, İstanbul: Kastay Yayınları, 10. Baskı, 2004, 64-79.

taşrada parti ve partinin muhatap olduğu kitleler üzerinde esaslı bir denetimi en başından beri söz konusu değildir.¹⁰ Dolayısıyla “*Yerel ölçekte siyasetin, bölgedeki önemli kişiler elinde evrilmesi Tek Parti Döneminin açık bir gerçeğidir.*”¹¹ Şüphesiz bu durum taşrada, özellikle de taşranın esas iskeletini oluşturan ilçelerde ve ilçelere bağlı yerlerde, parti idarelerini ellerinde bulunduran bu unsurların merkez karşısındaki hareket ve inisiyatif alanlarını artırmakta, dolayısıyla konumlarını da adeta dokunulmaz kılmaktadır. Yerelde kendisini temsil eden unsur dahi tam olarak denetleyemeyen ve onun üzerinde gerçek manada bir otorite kuramayan bir partinin kitleler üzerinde nasıl bir otorite kurabileceği ve onları kendi ilkeleri doğrultusunda nasıl sürükleyebileceği sorusu ise yanıtlanmayı beklemektedir.¹²

Taşrada parti idarelerinin bu denli inisiyatif sahibi olabildikleri bir ortamda merkezin denetiminden uzak bulunan yerel unsurların taşradaki bir diğer bir güç unsuru olan mülki idare (valilik ve kaymakamlık) ile ilişkileri incelenmeye değer bir konudur. Her ne kadar tek parti döneminde partinin devlet ile uyum içerisinde olması arzu edilmiş olsa da, taşrada yerelden seçilerek gelen parti idareleri ile merkezden atanan mülki idare arasında husumetler, güç mücadeleleri ve çıkar çatışmaları sıkça yaşanmıştır.¹³ Bu tür durumların sıkça yaşanması nedeniyledir ki, parti müfettişleri için hazırlanan teftiş talimatnamesinde incelenmesi istenen hususlardan biri de “[Partinin] Hükûmet erkânile iş ve fikir birliği derecesi” olmuştur.¹⁴ Yine de parti ile mülki idare arasında arzu edilen uyum tesis edilememiştir. Öyle ki, örneğin İzmir’de, il bazında parti ile mülki idare arasındaki çatışma Atatürk’ün mülki idare lehine olacak şekilde bizzat devreye girmesini gerektirecek kadar açık bir hal almıştır.¹⁵ İzmir bu noktada bir istisna olarak kabul edilebilir; zira diğer pek çok yerde mülki idare partiyi idare eden yerel unsurların nüfuzları karşısında etkisiz kalmıştır.¹⁶ Bu manzara içerisinde partiyi idare eden yerel unsurlar, partinin kendileri için belirlediği resmi çizginin dışına çıkabilmiş ve merkezden gelen adımlar karşısında yerelin sözcülüğüne ve savunuculuğuna da soyunabilmişlerdir.¹⁷ Aydın, ilgili doktora tezinin sonuç kısmında, Türk toplumunun geçmişe dayanan kültürel kodlarından yola çıkarak, eskiden beri yerleşmiş bulunan “*kendi adına söz söyleme yetkisini beylerine devretmek*” alışkanlığının tek parti döneminde yerelde partinin başında bulunan kimseler üzerinde geçerli olduğu tespitinde bulunmaktadır.¹⁸

Gelinen noktada şu ön değerlendirmeyi yapabilmek mümkündür: Tek parti döneminde CHP’ye atfedilen rol, Frey’in de dikkat çektiği gibi, esasen devlet ile toplum arasında bir tür aracılıktan ileri gitmemektedir.¹⁹ Parti kâğıt üzerinde ülkenin büyük bir kesiminde vardır; fakat merkezin denetimine ve yönlendirmesine bağlı somut ve kitleler üzerinde etkin bir varlığı söz konusu değildir. Ülke nüfusunun tamamına yakınının yaşadığı taşrada denetimden uzak parti idareleri, çoğu yerde kökleri Millî Mücadele’ye ve sonrasında CHP’nin kuruluş sürecine uzanan yerel unsurların elindedir. Bu unsurlar, parti idaresini ellerinde bulundurmayı yereldeki güç mücadeleleri içerisinde önemli görmektedirler.²⁰ Ayrıca bu unsurların yerelde sözü dinlenen ve tanınan kimseler olmaları, dolayısıyla da yerelin bir tür sözcülüğüne soyunmaları olağan bir durumdur. Parti merkezi ve hatta devlet ise bu unsurlar üzerinde tam anlamıyla bir tasarruf sahibi olamamaktadır. Sözü geçen durumun rejimin

¹⁰ Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası”; Koçak, *CHP ve Taşra*; Kabasakal, *Siyasal Parti Örgütlenmesi*, 238; Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”; Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, s. 291, 293; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011, 282. Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesi (1930) 1924 yılından itibaren ülke genelinde teşkilatlanmaya başlamış olan (Tunçay, *Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması*, 94-99) CHP teşkilatlarının aslında hiç var olmadığını ilk defa somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bkz. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], “C. H. Fırkası”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, 1; Ali Naci [Karacan], “Bizim Fırkanın Acınacak Hali”, *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, 1. Nitekim Atatürk, SCF tecrübesi sırasında yanındakilere şunları söylemiştir: “*Anlaşıyor ki parti teşkilatı dediğimiz şey de çarık çürük bir yapıdan ibarettir. Bunu anladığımız da iyi oldu.*” Bkz. Kılıç Ali, *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, der. Hulûsi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. baskı, 2007, 273.

¹¹ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 242.

¹² Buna benzer bir yorum daha önce Akdeniz Bölgesi baz alınmak suretiyle Koçak tarafından da yapılmıştır. Bkz. *CHP ve Taşra*, 705.

¹³ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 283-285; Koçak, *CHP ve Taşra*; Tülay Aydın, “Tek Parti Döneminde CHP’nin Taşra Örgütlerinde Güç ve İktidar Mücadelesi: Maraşlı Kadızâde Ailesi”, *Asia Minor Studies*, 1:7 (2019) 184-200; Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası”, 161.

¹⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *CHP Kataloğu*, 490-1-0-0, Kutu No:664, Gömlek No:224, Sıra No:1.

¹⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2010, 462-464.

¹⁶ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 262, 269, 280, 282; Aydın, “Maraşlı Kadızâde Ailesi”.

¹⁷ Koçak, *CHP ve Taşra*, 698.

¹⁸ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 292.

¹⁹ Frey, *Türk Siyasal Eliti*, 317-318.

²⁰ Koçak, *CHP ve Taşra*, 691.

taşraya yönelik kasıtlı bir tercihi yahut taşradaki gücünün sınırları ile alakalı olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur.²¹

Bu makalede tek parti dönemi taşrasının İzmir'in Tire ilçesi²² üzerinden bir yansıması sunulacaktır. Makalenin ana kaynağı Cumhuriyet Arşivi'nde 2024 yılının ağustos ayında erişim yasağı kaldırılmış olan bazı yazışmalardır.²³ Yazışmaların konusu, rejimin bir tehdit olarak gördüğü Nakşibendi tarikatına mensup olduğu iddia edilen bazı kimselerin 1935 yılı başlarında Tire'de yakalanarak aynı ilçede bulunan mahkemede yargılanmalarıdır. İlk bakışta yazışmalar tek parti döneminde benzer şekillerde rastlanabilen adli vakaların örneğini andırır bir görünümündedir. Ancak yazışmaların içeriği üzerinden yapılacak olan ayrıntılı bir analiz, ilk bakışta göze çarpmayan bir manzaranın ortaya çıkmasını sağlamaktadır: İlgili davada Nakşibendi sanıklarının avukatı, Tire'de CHP'nin ilçe başkanlığı görevini yürüten Avukat Hikmet Zühtü Genç'er'dir. Devamında dikkat çekici olan ise İzmir'deki CHP İl Başkanlığının Tire'deki bu dava meselesinde Genç'er'e karşı olan tutumu ve buna bağlı olarak partinin mülki idare ile olan ilişkilerine dair elde edilen ipuçlarıdır. Bu makalenin Tire'deki örnek üzerinden öne sürdüğü ilk tez, tek parti döneminde yerelde partiyi idare eden unsurların, partinin kendilerine çizdiği çizginin dışına çıkarak yerelin sözcüsü gibi hareket edebildikleri ve bunu merkez karşısında sahip oldukları inisiyatif alanına dayanarak yapabilmeleridir. İkinci olarak, yereldeki parti idarelerinin mülki idare ile sıkça yaşadıkları husumet/çatışma/düşmanlık durumlarında mülki idareye üstün gelebildikleridir. Makale bu tür örneklerin farklı yerlerde de görülebildiğini öne sürmekte ve bunların rejim içerisinde yükselen bir sima olan Recep Peker'in Genel Sekreterliği dönemine has bir özellik olup olmadığının incelenmeye değer bir konu olduğuna da dikkati çekmektedir.

CHP Tire İlçe Başkanı Hikmet Zühtü Genç'er'in Nakşibendi Davasında Avukatlık Yapması

20 Şubat 1935 tarihinde İçişleri Bakanlığından CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e bir yazı gönderilmiştir.²⁴ Söz konusu yazı, "İzmir vilâyetinden [valiliğinden] alınan 20.2.[1]935 tarih ve 1302 numaralı şifrenin bir örneği[nin] ilişik olarak sunul[duğunu]" ifade etmektedir.²⁵ İçişleri Bakanlığının Peker'e ilettiği fakat içeriği belgeye ilişik olarak bulunamayan 20 Şubat 1935 tarihli bu yazı, 24 Şubat 1935 tarihli bir diğer yazışmaya ek olarak karşımıza çıkmaktadır. İçişleri Bakanlığı, ilgili yazısında, İzmir Valiliğinden gelen ve ciddi olabileceği değerlendirilen şu bilgiyi CHP Genel Sekreteri Peker'e sunmaktadır:

"Eski Nakşî Şeyhlerinin ölü Dağıstan'lı Hüsamettin'in torunu ve İstanbul'da Öztürk nakliyat müessesesi sahibi İsmetullah'ın oğlu Hüsnü İstanbul'dan Tire'ye giderek orada bulunan eski Nakşî mensublarını başına toplayarak tarikat faaliyetinde bulunduğu görülerek avenesiyle birlikte suç üzeri yakalanarak Adliyece verilmiş ve Adliyece cümlesi tevkif edilmişlerdir. Yapılan araştırma ve soruşturma sırasında başta Hüsnü'nün babası İsmetullah olmak üzere muhtelif vilâyetlerde bazı kişilerin de bu şebeke ile münasebet ve alâkaları anlaşılacak bunlar hakkında da gereken tahkikata başlanmıştır. Bu kez Tire'de mevkufen mahkemelerine başlanan tarikatçıların mahkemeleri safahatına ve bunların avukatlığını Tire C[umhuriyet]. H[alk]. Fırkası Reisi Avukat Hikmet Zühtü'nün kabul ettiğine dair İzmir Vilâyetinden alınan 1302 sayılı şifrenin bir örneğini ilişik olarak saygılarımla sunuyorum."²⁶

²¹ 1935 Kurultayı'nda CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in açıklamaları ve bu konuda yapılan tüzük düzenlemeleri, merkezin taşradaki bu dengeli bir şekilde sürdürmek durumunda kaldığına işaret etmektedir. 1935 Tüzüğü'nde partinin il bazında mülki idare ile ilişkisi tespit edilirken, ilçelere dair herhangi bir karar alınmamıştır. Bkz. C.H.P. Tüzüğü: Partinin Dördüncü Büyük Kurultayınca Onaylanmıştır (Mayıs 1935), Ankara: Ulus Basımevi, 1935, 25; C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), Ankara: Ulus Basımevi, 1935 100-101; Aydın, CHP'nin Taşra Örgütlenmesi, 271. 1936 Haziran'ında alınan kararla İçişleri Bakanı CHP Genel Sekreteri, Valiler de CHP İl Başkanları yapılmış olmasına rağmen, aynı kararın ilçeler için alınmamış olması da bu konuda ayrıca kayda değerdir. Bkz. Cemil Koçak, "CHP-Devlet Kaynaşması (1936)", 74-75.

²² İzmir'in bir ilçesi olan Tire, 1935 yılı genel nüfus sayımına göre 42.805 kişinin yaşadığı bir yerdir. Tire nüfusunun 20.461'i Tire ilçe merkezinde, 11.017'i merkezine bağlı köylerde, 11.320'si ise nahiyelere bağlı köylerde yaşamaktadır. Tire'nin temel ekonomik faaliyeti ise tarımdır. Bkz. Zeynep Türkyılmaz, Cumhuriyet Döneminde Tire (1923-1938), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, 67-119; 135.

²³ İlgili yazışmalar şurada bulunmaktadır: BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5. Bu yazışmalar makalenin "Ekler" kısmında sunulmuştur.

²⁴ İlgili tarihlerdeki yazışmalarda İçişleri Bakanlığı için hem "Dâhiliye Vekâleti" hem de "İçişleri Bakanlığı", Genel Sekreterlik için "Kâtibi Umumîlik", Parti için de "Fırka" kelimeleri kullanılmaktadır. Makale boyunca bu ifadeler günümüz Türkçesi ile kullanılmıştır.

²⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-1.

²⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-2.

Yazının son cümlesinde ifade edilen şifre, İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilen 1302 numaralı şifredir. Dirik'in kaleme aldığı şifreli yazı şöyledir:

"1) Tiredeki Nakşilerin avukatlığını mahallî [Cumhuriyet] Halk fırkası reisinin kabul ettiği hakkında. 2) Tirede tutularak adliye verilecek ve muhakemeleri mevkuften yapılmaya başlanan nakşilerin avukatlığını Tire Cumhuriyet halk fırkası Reisi Avukat Hikmet Zühtünün kabul ettiği ve ilk duruşmada bunların serbes[t] bırakılmalarını istediği haber alınmış ve kaza kaymakamlığı bunu tespit etmiştir. Muteassıp bir muhit olan Tirede rejim namına açılmış bir davada gene o rejimin koruyucusu olan fırkanın reisi tarafından maznunlar [sanıklar] lehine vekâlet alması ve bunu müdafaa etmesi gözleri çeken ve oldukça dedikodu yapan bir tezattır."²⁷

İzmir ile Ankara arasında gerçekleşen bu yazışmaların yanında bir de emniyet birimleri tarafından hazırlandığı anlaşılan bir tahkikat fezlekesi mevcuttur. Daha sonra CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan tarafından CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e gönderilecek olan fezlekeye göre olay 1933 yılına kadar uzanmaktadır. 1933 yılında Kırılı Haşim adlı bir kişi, Dağıstan doğumlu Nakşibendi Şeyhi Hüsamettin'in²⁸ torunu Hüsnü'ye ait "*Ceylan*" adlı bir kırsak İzmir'in Tire ilçesine bağlı Kahrat köyünde yaşayan Molla Hüseyin'e getirir ve altı ay sonra İstanbul'a döner. Emniyet güçleri ise Haşim'i takibe almıştır. Yaklaşık iki yıl sonra, 1935 yılı başında Hüsnü, okuduğu üniversitenin ara tatile girmesi münasebetiyle İstanbul'dan İzmir'e gelir ve Tire ile Ödemiş çevresinde Nakşibendi tarikatı üyeleriyle toplantılar yapar. Emniyet güçlerinin Tire'de baskın yaptığı bir toplantıda Hüsnü ve diğer tarikat mensupları, Nakşibendilik ile ilgili kitaplar ve belgelerle birlikte yakalanır. Sorgularında tarikat faaliyetlerini canlandırmak istediklerini itiraf eden şüpheliler, tutuklanarak Tire adliyesine sevk edilir ve yargılama süreci başlar.²⁹ Yerel basına yansımadağı anlaşılan³⁰ bu süreç, Nakşibendi mensuplarının kısa sürede yeniden nasıl örgütlenebildiklerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Tek parti idaresi 1925 yılında Tekke ve Zaviyeleri resmen kapatmış olmasına rağmen bu tür dini faaliyetlere ev sahipliği ve öncülük yapan dini tarikatlar ve bu tarikatların sürdürdükleri gizli faaliyetler, rejimin sekülerleşme adımlarına karşı taşrada dini muhalefetin gün yüzüne çıkabildiği alanlardan birisi olmuştur.³¹ Özellikle 1925 yılında baş gösteren Şeyh Said İsyanı'nın ve 1930 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde Mustafa Fehmi (Kubilay) adlı bir asteğmenin katledilmesi ile sonuçlanan hadisenin Nakşibendilik ile alakalı olması,³² Nakşibendiliğin bu tür tarikat yapılanmaları arasında daha da ciddiye alınmasını sağlamıştır.³³ Üstelik Tire'deki Nakşibendi mensuplarının yeniden örgütlenmeye başlayışı da, tıpkı Menemen'deki hadisede olduğu gibi, dışarıdan gelen kişi ya da kişilerin tarikat mensuplarını yeniden hareketlendirmeleri ile olmuştur.³⁴

İzmir ile Ankara arasında bir yandan mülki idare diğer yandan da parti aracılığıyla yapılan yazışmalarda irdelenmesi gereken ilk husus, Tire'de yargılanan ve rejim karşıtı olarak görülen Nakşibendi tarikatı sanıklarının avukatlığını CHP'nin Tire ilçe başkanlığı görevini yürüten Avukat Hikmet Zühtü Genç'er'in üstlenmiş olmasıdır. Normal şartlarda otoriter bir tek partili bir rejim içerisinde rejimin partisini temsil eden bir ilçe başkanının, rejim karşıtı olarak görülen bir davada sanıkların avukatlığını üstlenmesi beklenemez. Fakat Genç'er sanıkların avukatlığını kendi isteğiyle üstlenmiş ve bununla da kalmayarak ilk duruşmada "*bunların serbes[t] bırakılmalarını*" talep etmiştir. İzmir Valisi Dirik'in Tire Kaymakamlığından edindiği bu bilgiyi şifreli bir yazı ile İçişleri Bakanlığına bildirmesi mülki idarenin konuya bakışını göstermektedir. Yazısında Dirik, "*muteassıp*" bir yer olarak bilindiğini ifade ettiği Tire'de "*rejim namına açılmış bir davada gene o rejimin koruyucusu olan fırkanın reisi[nin]*" rejim karşıtlarının avukatlığını üstlenmesinin "*gözleri çeken ve oldukça dedikodu yapan bir tezattır*" olduğuna dikkat çekmektedir.³⁵

²⁷BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-3.

²⁸ Turan Alptekin, "Ahmed Hüsameddin (1848-1925)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, 90-92.

²⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-6 ve Ek-7.

³⁰ *Anadolu*, 1 Ocak-28 Şubat 1935.

³¹ Brockett, "Turkish Revolution"; Koçak, *Muhallif Sesler*, 33-48; 105-107. Nitekim CHP Genel Sekreteri Peker, parti teşkilatlarına gönderdiği 6 Haziran 1935 tarihli yazıda şöyle demektedir: "*Son günlerde bâzı vilâyetlerde gizli tarikat çalışmalarının ve gizli toplantıların dikkati çeker bir yolda artmakta olduğu bize haber veriliyor.*" Bkz. Cemil Koçak, *CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2018, 188.

³² *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, 197.

³³ Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1991, 32-33.

³⁴ *Tarih IV*, 197; Kemal Üstün, *Menemen Olayı ve Kubilay*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978; Osman Selim Kocahanoğlu, *Menemen ve Kubilay Olayı*, İstanbul: Temel Yayınları, 2013.

³⁵BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-3.

CHP Genel Sekreteri Peker de İçişleri Bakanlığı tarafından kendisine iletilen dava meselesini ciddiye almıştır. Peker, Tire'nin İzmir'in bir ilçesi olması hasebiyle CHP İzmir İl Başkanı ve Yozgat Milletvekili Avni Doğan'a 7 Mart 1935 tarihli ve "gizli" ibareli bir yazı göndermiştir. Yazının içeriği şu şekildedir:

"Eski nakşi şeyhlerinden ölü Dağıstanlı Husametdin Torunu ve İstanbulda Öztürk nakliyat şirketi müessisi İsmetullahın oğlu Hüsnü isminde birisinin Tireye gelerek oradaki eski nakşi mensuplarını başına topladığı görülmesi üzerine kendisinin avanesile birlikte yakalandığı ve mevkuf olarak muhakemelerine başlanılan bu adamların avukatlığını Tire C[umhuriyet].H[alk].F[ırkası]. Reisi avukat Hikmet Zühtünün kabul ettiği ve ilk duruşmada mahkemeden kendilerinin serbest bırakılmalarını istediği İzmir Valisinin iş'arı üzerine İç İşleri bakanlığından bildirilmiştir. Tire gibi mutaassıp bir muhitte doğrudan doğruya inkılap ve rejim adamı olması ve bu gibi faaliyetleri karşılaması lazı[m] gelen bir Fırka başkanımızın bir irtica teşekkülünün müdafaasını alması dikkati çeker bir vaziyet olarak görülmüştür. İşin etraflı tahkiki ile malumat verilmesini rica ederim."³⁶

7 Mart 1935 tarihli bu gizli yazı büyük oranda İzmir Valisi Dirik'in İçişleri Bakanlığına, Bakanlığın da Genel Sekreter Peker'e yazdıklarının doğrudan bir aktarımı gibidir. Peker ilk paragrafta durumu özetlemekte ve tutucu bir yer olarak bilindiğini ifade ettiği Tire'de "inkılap ve rejim adamı olması ve bu gibi faaliyetleri karşılaması lazı[m] gelen" ilçe başkanının "bir irtica teşekkülünün" savunmasını üstlenmesinin "dikkati çeker bir vaziyet" olarak görüldüğünü belirterek, bu konunun etraflıca incelenerek kendisine bilgi verilmesini istemektedir. Dolayısıyla Peker de Dirik gibi bir CHP ilçe başkanının bu grupların avukatlığını üstlenmesini rejim açısından çelişkili bir durum olarak görmekte ve partinin bu davada alması gereken pozisyonun ne olması gerektiğini kesin bir şekilde ifade etmektedir. Tıpkı mülki idarede olduğu gibi parti merkezinin gösterdiği hassasiyet davanın niteliği göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. Nitekim Aydın her ne kadar parti merkezinin taşradaki teşkilatlarını büyük oranda serbest bırakmış olsa da "parti onurunu rencide edecek ve halkın gözünde parti imajını yıkacak olan faaliyetlere" izin vermediğinin altını çizmektedir. Buna rağmen Aydın, bunun büyük oranda kâğıt üzerinde kalan bir tutum olduğuna işaret ederek, her ne kadar bu tür kimseler ile ilgili soruşturmalar açılmış olsa da "yereldeki güçleri gücendirmemek ya da parti aleyhine bir soğukluk oluşturmamak adına bu yola fazlaca başvurulmadığı" kanaatini de eklemektedir.³⁷ Şüphesiz bu durum, CHP'nin taşrada arz ettiği ve Giriş'te de vurguladığımız manzarası ile ilgilidir.

Yazışmaların Analizi: Tire Örneği Üzerinden Tek Parti Dönemi Taşrasında CHP³⁸

Avukat Hikmet Zühtü Gençler Üzerinden Taşrada CHP Temsiliyetine Bakış

CHP İzmir İl Başkanı Doğan, doğrudan bağlı bulunduğu Peker'in gizli yazısına yaklaşık iki hafta sonra yanıt vermiştir. Yazının içeriği şu şekildedir (yazıda altı Doğan tarafından kalemle çizilen ifadeler olduğu gibi aktarılmıştır):

"7/3/[1]935 ve 13406/3 sayılı buyruğun karşılığıdır.

1- Tire fırka başkanı Avukat Hikmet Zühtünün nakşî mensuplarının davasına vekâlet yapmak istediği Vali tarafından bir ay önce bana bildirilmişti. O zaman Hikmet Zühtüyü, İzmir'e çağırdım: (Kendisinin fırka başkanı olduğunu ve böyle rejim aleyhinde görülen davalara vekâlet yapmasının iyi bir iz bırakmayacağını) söyledim. Bana: (Ben rejim aleyhinde suç yapıldığına inanmıyorum. Benim kanaatime göre suç yapılmamış ve Tireli hemşehrilerim boş yere töhmetli görülmüştür. Fırkamin en büyük umdesi kanunu hâkim kılmaktır. Haklı bildiğim bu davada suçsuz hemşehrilerimle memleketim olan Tirenin bu şaibeden uzak olduğunu isbat için davaya girmek isteyorum.) dedi.

Suçun şekli hakkında Tetkikat yaptım. Resmi tahkikat hulasasını polisten istedim. Örneğini bağlı olarak sunduğum bu fezlekeye göre işte büyük bir ehemmiyet görmedim. Hikmet Zühtü, uyanık ve fırkaya kafasile candan bağlı bir arkadaşdır. Son saylav seçiminde müstakil meb'usluk için kendi kasabasından namzetlik koyanların bir rey bile alamaması ve karısının reyini olsun kazanamaması Tiredeki fırka zehniyetinin bir örneğidir. Bunda Hikmet Zühtünün büyük bir payı olduğuna inanmak gerekir.

³⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-4.

³⁷ Aydın, CHP'nin Taşra Örgütlenmesi, 292.

³⁸ Bu başlıktan itibaren yapılan değerlendirmeler, aksi dipnotta ifade edilmedikçe, makalenin temel kaynağı olan yazışmalara dayanmaktadır. Bkz. BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-1; Ek-2; Ek-3; Ek-4; Ek-5; Ek-6; Ek-7; Ek-8.

Bütün bunları göz önüne alarak vekâlet y[a]lpmasında bir mahzur görmediğimi ben söyledim. Vâliye de işi anlattım. [Vali] General Kâzım Dirikin, o zaman fikrinde ısrar etmemişken sonradan bakanlığa –aramızdaki konuşmalardan hiç bahsetmeksizin- yeni bir vaz’iyet varmış gibi yazı yazması yerinde yapılmış bir şey değildir.

2- Vilâyetin bu yazısındaki asıl sebep, Tire kaymakamile belediye ve fırka arasında sürüklenip gelen geçimsizliktir. Kaymakam en âdi vesileleri arkadaşlarımız aleyhinde kullanmayı kâr saymaktadır. Sonsuz saygılarımla ellerinizden öperim. 23/3/[1]935. Vilâyet idare heyeti B[aşkani]. ve Yozgat sayı 1 A[vni]. Doğan.”³⁹

Doğan’ın Peker’e gönderdiği 23 Mart 1935 tarihli cevabi yazısı, meselenin arka planını gözler önüne sermektedir. Yazının içeriğini ilginç kılan ilk husus CHP Tire İlçe Başkanı Genç’ın Nakşibendi davasındaki tutumuna karşılık CHP İzmir İl Başkanı Doğan’ın Genç’e yaklaşımıdır. Buna göre İzmir Valisi Dirik’in Tire’deki dava ile ilgili olarak kendisini bilgilendirmesinin ardından Doğan, ilk olarak Genç’i İzmir’deki parti il merkezine çağırarak ve kendisine CHP’nin bir ilçe başkanının “*rejim aleyhinde görülen davalara vekâlet yapmasının iyi bir iz bırakmayacağını*” söylemiştir. Buna cevaben Genç, davada rejim aleyhine bir suç işlendiğini düşünmediğini, bu dava ile Tireli hemşerilerinin “*boş yere töhmetli*” görüldüğünü, partisinin en büyük umdesinin kanunu hâkim kılmak olduğunu ve bu sebeple de “*haklı bildiği*” bu davada “*hemşehrilerimle memleketim olan Tirenin bu şaibeden uzak olduğunu isbat için*” avukatlığı üstlendiğini ifade etmiştir. Dikkat edilirse Genç aldığı karardan en ufak bir pişmanlık belirtisi göstermemekte ve parti il merkezi tarafından kendisine yönelik herhangi bir yaptırımın uygulanamayacağından da emin bir eda ile konuşmaktadır. Onun için bu kararı alırken partinin il merkezinin ne düşündüğü çok önemli görülmemiştir; kendisi davanın ilk anında kararını vermiş, avukatlığı üstlenmiş ve parti il merkezine haber vermek gereği dahi duymamıştır. Genç, konu ancak mülki idare tarafından açık edildikten sonra parti il merkezine gelerek (ki bu da Doğan’ın daveti üzerine olmuştur) bilgi vermekle yetinmiştir. Bu manzara CHP ilçe başkanının yereldeki hareket serbestisini gözler önüne sermektedir. Peki Genç, CHP’nin bir ilçe başkanı olarak kendisi açısından riskli olabilecek böyle bir adımı ne için atmıştır? Bu soruya verilecek yanıt, Tire’de yerel bir unsur olarak öne çıkan Genç’in Tire ile kurduğu ilişkiyi tespit etmek bakımından önemlidir.

Genç’in bu davayı maddi bir beklenti ile üstlenmiş olduğuna dair herhangi bir kanıt olmamakla birlikte, Nakşibendi tarikatına mensup olduğuna ya da sempati beslediğine dair de en ufak bir ibare yoktur. Bu bakımdan Genç, rejim karşıtı olarak yargılanan sanıkların avukatlığını maddi bir beklenti yahut tarikat iltisafından dolayı üstlenmiş olamaz. Diğer yandan Genç’in rejim karşıtı olduğu ve bu nedenle davayı bu karşıtlığını sergilemek için bir fırsat olarak gördüğü de söylenemez. Genç’in bu davada üstlendiği rol, kendi düşüncesinde memleketi Tire adına atmak zorunda hissettiği bir adımdan ileri gelmektedir. Kendisinin Doğan’a yaptığı açıklamaya bakılacak olursa Genç, sanıkların avukatlığını davayı memleketi Tire için adeta bir varoluş meselesi olarak gördüğü için üstlenmiştir. Davanın Nakşibendi tarikatı ile alakalı olması ve bu bağlamda bir bakıma rejim karşıtlığına varan bir dava olarak görülmesi nedeniyle ki, Genç “*zan altında kalmak*” şeklinde ifade ettiği ve hemşerilerini “*töhmetsiz*” gösteren bu davanın Tire’ye mal olacağını düşünerek bu şekilde bir hassasiyet göstermiştir. Genç’in bu tutumunun yakın bir tarihte Menemen’de yine Nakşibendi tarikatı ile iltisaklı olduğu değerlendirilen kimseler eliyle çıkarılan ve “*Kubilay Olayı*” olarak da bilinen gerici hadise arasında bir bağlantı kurulabilir. Yaklaşık dört yıl önce yine Nakşibendi tarikatı ile iltisaklı olduğu değerlendirilen birtakım kimselerin Manisa’dan İzmir’in Menemen ilçesine gelerek dini propaganda ile insanları kışkırtmaları ve Mustafa Fehmi (Kubilay) adlı bir asteğmeni katletmeleri rejimin hafızasında son derece güçlü bir yer edinmiştir. Nitekim Menemen’de sembolik bir anlama sahip olan meşhur Kubilay anıtı, Tire’deki söz konusu davadan yalnızca iki ay önce bizzat CHP Genel Sekreteri Peker gibi rejimin “*Üçüncü Adamı*”⁴⁰ olarak görülebilecek bir isim tarafından açılmış ve ulusal gazetelerde ana sayfaların neredeyse yarısını kaplayacak şekilde yer bulmuştur.⁴¹ Bu bakımdan hadise hala son derece canlıdır. Menemen’de vuku bulan bu hadise psikolojik olarak o denli etkili olmuştur ki, Menemen’in zihinlerde edindiği yeri de doğrudan etkilemiş ve İzmir’in bu küçük ilçesi çok uzun yıllar boyunca zan altında kalmıştır.⁴² Nitekim 1937 tarihli bir parti müfettişlik raporuna göre “*Menemenlilerin bir derdi de eski ve esef verici hadisenin mesuliyetile damgalı olmak acısıdır.*”⁴³ Bu bakımdan Menemen’in yaşadığı akıbet göz

³⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-5.

⁴⁰ Teoman Gül, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Ankara, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1998, 99; Cemil Koçak, *Recep Peker Konuşuyor: “Disiplinli Hürriyet”*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2018, 9-18 vd.

⁴¹ *Ulus ve Akşam*, 26 Aralık 1934, 1.

⁴² Abdullah Taşkın, *Türk Siyasal Hayatında Menemen Olayı*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, 31-32.

⁴³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:664, Gömlek No:224, Sıra No:2; Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”, 140.

önünde bulundurulduğunda, özellikle de İzmir'de, o tarihte hemen hiçbir ilçenin bu tür bir "damğa" ile anılmak istemeyeceği açıktır. Bu bakımdan Genç'er'in henüz çok taze olan Menemen örneğinden yola çıkarak Tire için endişelenmesi olağandışı değildir. Zira her iki örnekte de Nakşibendi olduğu öne sürülen kimseler ilçeye dışarıdan gelerek dini faaliyetlerde bulunmaya çalışmıştır. Tire'nin farkı, bu faaliyetlerin açık bir kitlesel eyleme dönüşmemesi ve gizli toplantılarla sınırlı kalmasıdır.

Tüm bu veriler ışığında Tire'de parti idaresinin başında bulunan yerel bir figürün (Genç'er'in) yerelin bir tür sözcüsü ve savunucusu olarak öne çıkması durumunun söz konusu olduğu söylenebilir. Nakşibendilik davası nedeniyle "boş yere töhmetli" görülen hemşerilerini ve memleketini zan altında kalmaktan kurtarmaya çalıştığını ifade eden Genç'er'in Tire halkı ile kurduğu ilişki bu tür bir sözcülüğün ve savunuculuğun dayanak noktasını kendiliğinden açığa vurmaktadır. Kendisi Tire'de oldukça sevilen bir figürdür. Nakşibendilik davasında sanıkların avukatlığını üstlenmesinden yaklaşık bir yıl sonra ani bir rahatsızlık neticesinde vefat ettiği zaman Genç'er'in cenaze merasimi Tire'de yoğun bir ilgi görmüş ve saatler sürmüştür. *Son Posta* gazetesi, Genç'er'in bir adet vesikalık fotoğrafı ile verdiği haberinde şu ifadeleri kullanmaktadır: "C.H.P. Başkanı Hikmet Genç'er kısa bir hastalıktan sonra ölmüştür. Bu muhitte herkes tarafından çok sevilmiş olan Hikmet Genç'erin ölümü büyük teessür uyandırmış, cenazesi ihtifalle kaldırılmıştır. Cenazede İdmanyurdu bandosu, asker ve jandarma müfrezeleri, bütün memurlar, halk ve mektepliler hazır bulunmuş, merasim beş saat sürmüştür. Hikmet Genç'erin tahsil çağındaki iki çocuğu Tire belediyesinin himayesine alınmıştır."⁴⁴ Buradan yola çıkarak, tek parti dönemi taşrasını inceleyen Aydın'ın Türk toplumunun "kendi adına söz söyleme yetkisini beylerine devretmek]" alışkanlığına dair tespitini hatırlamakta fayda vardır.⁴⁵ Bize göre Aydın'ın tek parti dönemi taşrasına dair geleneklere dayanan tespitini Tire'de Genç'er'in bir parti ilçe başkanı olarak üstlendiği role uyarlamak mümkündür.

Tire Örneği Üzerinden CHP'nin Taşra Örgütleri ile Olan İlişkilerinin Analizi

CHP'nin Tire İlçe Başkanı Genç'er'in hemşerilerini ve memleketini zan altında kalmaktan kurtarmak motivasyonu ile Nakşibendilerin avukatlığını üstlenmesini takiben yazışmalarda dikkati çeken ikinci husus, CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'ın Tire'deki davayı öğrenmesinin ardından Genç'er'e olan yaklaşımıdır. Her şeyden önce Doğan, Genç'er'in bu adımdan ilk anda haberdar olmamış görünmektedir. Hadise, Doğan'ın da Peker'e ifade ettiği üzere, ilk olarak Vali Dirik tarafından kendisine aksettirilmiştir. Doğan, Dirik'in meseleyi kendisiyle paylaşmasının ardından (muhtemelen Dirik'in talebi üzerine) Genç'er'i İzmir'e çağırarak onunla görüşmüş, ancak onu yumuşak bir dille uyarmakla yetinmiştir. Normal şartlarda otoriter bir tek partili rejimde rejimin kurucusu olan bir partinin İzmir gibi önemli bir şehirdeki il başkanının, doğrudan kendisine bağlı bulunan bir ilçe başkanının rejim karşıtı olduğu değerlendirilen bir davada sanıkların avukatlığını üstlenmesi karşısında farklı bir tutum takınması beklenebilirdi. Fakat ilgili görüşmede Doğan, Genç'er'in kendinden emin bir eda ile gerçekleştirdiği savunma karşısında meseleyi üstelenmemiş ve ona avukatlığı üstlenmesi için (dikkat edilirse Genç'er ondan izin istememesine rağmen) onay da vermiştir. Ayrıca Doğan'a göre tahkikat raporuna bakıldığında davada "büyük bir ehemmiyet" de yoktur. Belki de bu nedenle Doğan, Dirik'ten hadiseyi öğrenmesinden itibaren aradan geçen bir ay boyunca CHP Genel Sekreterliğini konuyla ilgili olarak bilgilendirmemiştir. Genel Sekreterlik, ancak konunun İzmir Valiliği üzerinden İçişleri Bakanlığına aksettirilmesi neticesinde, yani yaklaşık bir ay sonra davadan haberdar olmuştur. Yazışmaların sunduğu bu veriler, Dirik'in İçişleri Bakanlığına ilettiği "ihbarın" ardından meselenin Genel Sekreterliğe aksetmesiyle birlikte Doğan'ın Genç'er'i merkeze karşı savunur ve kollar bir görünümde olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Doğan'ın Peker'e hitaben yazdığı yazısında Genç'er'i kollarken kullandığı şu ifadeleri dikkat çekici olmakla birlikte, bazı yerlerin altı bizzat kendisi tarafından çizilmiştir: "Bütün bunları göz önüne alarak [davada sanıklar lehine] vekâlet y[a]pmasında bir mahzur görmediğimi [ona] ben söyledim." Doğan'ın bu meselede Genç'er'e karşı müsamahakâr ve onu merkeze karşı bu şekilde kollar tutumu, tek parti dönemi taşrasındaki dinamikleri anlamak bakımından dikkat çekici görünmekte ve irdelenmeyi hak etmektedir.

Tek parti döneminde kimi yerlerde CHP il başkanlarının doğrudan merkezden atanması ve bunların aynı zamanda milletvekili olmaları olağan bir durumdur.⁴⁶ Yozgat Milletvekili Avni Doğan da CHP'nin İzmir İl

⁴⁴ *Son Posta*, 22 Şubat 1936, 6; Ek-9. Genç'er'in vefatından dört ay sonra Bakanlar Kurulu, aldığı bir kararla Genç'er'den kalan ve ailesinin ödeyemediği otuz sekiz liralık borcu sildirmiştir. Bkz. *BCA Kararlar Daire Başkanlığı Kataloğu*, Katalog No:30-18-1-2, Kutu No:65, Gömlek No:47, Sıra No:12. Bu durum onun, en azından Peker'in Genel Sekreterliği döneminde, parti merkezinin gözünde olumsuz bir imaj çizmediğini de göstermektedir.

⁴⁵ Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 292.

⁴⁶ Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, 116-120.

Başkanlığı görevine 1934 Temmuz’unda atanmış ve 24 Temmuz 1934’te İzmir’e gelerek resmen görevine başlamıştır.⁴⁷ Tire’de önde gelen yerel bir figür olan Gençler ise daha önce Tire Belediyesi Müessat (Kurumlar) Müdürü iken 1933 yılının Nisan ayında Tire İdman Yurdu Başkanı seçilmişti.⁴⁸ Aynı yıl gerçekleştirilen CHP Tire Kaza Kongresi ile hem kaza idare heyeti üyeliği⁴⁹ hem de İzmir Vilayet Kongresi Mümessilliğine seçilmiş bulunuyordu.⁵⁰ Doğan’ın İl Başkanlığının ilk döneminde partinin Tire İlçe Başkanlığına seçilmiş olduğu anlaşılan Gençler, 1935 yılında da Tire’de CHP’nin başında bulunan yerel bir isim olarak öne çıkmaktadır.⁵¹ Üstelik, yukarıda da ifade edildiği gibi, Tire’de yaygın bir şekilde sevilmektedir. Kronolojik bir şekilde bakıldığında, Gençler’in yerelliğinin aksine doğrudan merkezden atanarak geldiği için İzmir’e dahi uzak bir figür olan Yozgat Milletvekili Doğan ile Tireli Gençler arasında geçmişe dayanan bir ilişki olması düşünülemez. Tire’deki Nakşibendi davası ortaya çıktığında Doğan’ın İzmir’deki görevi henüz bir yılını dahi doldurmamıştır. Bu bakımdan İzmir’de yeni olan Doğan, Gençler’i geçmişe dayanan bir dostluk ve ahbaplık hukuku ile kolluyor olamaz. Doğan’ın Gençler’i kollar tutumu, CHP’nin taşrada dayanmış olduğu dengeler ile doğrudan alakalı görünmektedir. Diğer bir ifadeyle Doğan, yereldeki dengeyi gözetmekte ya da gözetmek durumunda kalmaktadır. Bu durum Doğan’ın CHP İzmir İl Başkanlığına henüz yeni atanmış bir isim olması ile birlikte düşünüldüğünde daha bir anlam kazanmaktadır. Nitekim Doğan’ın İzmir’de göreve başlamasından iki ay sonra, 1934 Eylül’ünde kaleme aldığı ilk rapor, İzmir’deki CHP teşkilatlarında yapılması gereken çok iş olduğuna işaret etmektedir. CHP, İzmir’de il merkezinin dışına çıkıldıkça düzensiz, denetimden uzak ve zayıf bir görünüm arz etmektedir. İlçelerde ve ilçelere bağlı yerlerde CHP teşkilatları uzun yıllar boyunca o denli denetimsiz kalmıştır ki, Doğan il başkanlığına getirildiğinde partinin ilçelerde ne kadar üyesi olduğu dahi tam olarak tespit edilememektedir.⁵² Bu nedenledir ki Doğan, İzmir’de partinin başına geçmesinin ardından meseleyi ciddiyetle ele almıştır.⁵³ Gençler, Doğan’ın il başkanlığına başlamasından kısa bir süre sonra, bu olumsuz manzara içerisinde partinin Tire ilçe başkanı olmuştur. Bu nedenle Doğan’ın hemen her türlü meselede Gençler’e yakın durması beklenebilir.

Doğan’ın kendi döneminde başa gelmiş olan ilçe parti idareleri ile kurmak durumunda kaldığı ilişkinin seçim ortamında daha da belirginlik kazandığı görülmektedir. Nitekim 1935 yılının Şubat ayında gerçekleştirilmesi nedeniyle Tire’deki davanın gündeme geldiği döneme denk düşen Genel Seçimlerin kapıda olduğu düşünülürse, Doğan’ın görevinin henüz başında karşılaştığı manzara anlaşılabilir. Üstelik Doğan açısından bu ilk “*sınavda*” İzmir’den bağımsız bir şekilde adaylığını koyan altı kişiden ikisi Tire’den adaylıklarını koymuştur. Bu türde önemli bir “*sınavda*” Doğan’ın, henüz yeni atandığı İzmir’de partiyi temsil eden kişi ve gruplarla olan ilişkisini sıkı tutmak durumunda kalacağı muhakkaktır. Dolayısıyla Doğan’ın dava meselesini en başından Genel Sekreterliğe aksettirmemesinin bir diğer nedeni de o günlerde yaşanan bu seçim atmosferi olabilir. On altı milletvekilliğinin bağımsızlar (müstakiller) için ayrıldığı 1935 Genel Seçimlerinin CHP Genel Sekreterliği tarafından önemsendiği bilinmektedir. Genel Sekreterliğin bu konuda parti teşkilatlarına gönderdiği “*gizli*” ibareli bir yazıda “*uyanık olunması*” gerektiği yönünde uyarıda bulunulması, seçim atmosferi hakkında fikir vericidir.⁵⁴ Nitekim Doğan, dava meselesi ile ilgili olarak Peker’e gönderdiği yazısında “*müstakil mebusluk*” için Tire’den adaylıklarını koyan iki kişinin tek bir oy dahi alamamış olmasını Gençler’in Tire’de CHP’yi nasıl etkin kıldığının bir örneği olarak sunmaktadır; ona göre Gençler, “*uyanık ve fırkaya kafasile candan bağlı bir arkadaştır.*”⁵⁵ Doğan’ın yazışmasında özellikle bu noktaya ısrarla vurgu yapmış olması, onu kollar görünmesi bakımından önemlidir.

Tüm veriler, taşrada parti idaresinde il seviyesinden aşağı inildikçe yereldeki parti temsilcilerine, eğilimleri, tutumları yahut (dava meselesinde de görüldüğü üzere) eylemleri ne olursa olsun, göz yumulduğuna ya da yumulmak durumunda kalındığına işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak, il bazında CHP’yi temsil eden ve parti merkezine karşı sorumlulukları bulunan kimselerin, kendi muhitlerindeki alt unsurlar ile kurmak durumunda kaldığı dengenin önemine dikkat çekilmelidir. Ayrıca, her ne kadar tek partili bir rejim söz konusu olsa da, seçim dönemlerinde taşradaki yerel unsurlara olan ihtiyacın ve bu ihtiyaca bağlı olarak gösterilen müsamahanın

⁴⁷ Demet Öztekinli Vural, *İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, 86.

⁴⁸ *Yeşil Tire*, 29 (1 Mayıs 1933).

⁴⁹ Vural, *İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Kuruluşu*, 71.

⁵⁰ *Akşam*, 26 Kasım 1933, 6.

⁵¹ Türkylmaz, *Tire*, 195.

⁵² Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”, 128.

⁵³ Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”, 117 vd.

⁵⁴ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 178-179.

⁵⁵ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-5.

arttığına dair bir çıkarım yapılabilir. Şüphesiz bu müsamaha durumu, yerelde yerel unsurun merkez karşısındaki hareket alanını daha da artırmaktadır.

Tire Örneği Üzerinden Taşrada Parti-Mülki İdare İlişkilerine Dair Bir Değerlendirme

Yazışmaların üçüncü yönünü parti ile mülki idare arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Çünkü Tire'deki dava meselesi merkeze yönelik olarak doğrudan mülki idare eliyle açığa vurulmuş ve İzmir'deki parti idaresi üstü kapalı bir şekilde merkeze “ihbar” edilmiştir. Bu tür durumları tek parti dönemi içerisinde olağandışı görmemek gerekir. Her ne kadar resmi söylemde parti ile mülki idare arasındaki uyuma⁵⁶ vurgu yapılsa da pek çok yerde olduğu gibi İzmir'de de parti-mülki idare ilişkileri 1930'ların ikinci yarısına kadar istenilen seviyeye gelememiş, hatta husumete varan durumlar olabilmektedir. Atatürk'ün en yakınlarından Hasan Rıza Soyak, bunun bir örneğinin İzmir'de Vali Kazım Dirik ile merkezden atanmış olan CHP İzmir İl Başkanı Hacim Muhitin Çarıklı arasında yaşandığını ifade etmektedir. Atatürk, Çarıklı'nın Dirik'in otoritesini tanımamış ve onu aşmaya çalışması karşısında Çarıklı'yı 1934 Nisan'ında CHP İl Başkanlığından istifaya zorlamıştır. Atatürk, parti il başkanlarının valilerin otoritesini zedelemelerini ve onların önüne geçmelerini istememektedir.⁵⁷ Her ne olursa olsun, 1934 tarihli bu örnek İzmir'de il bazında parti ile mülki idare arasında yetki ve sınır çatışmalarının yaşandığının bir kanıtıdır. Çarıklı'nın istifasından sonra Doğan'ın parti il başkanlığına atanması sonrasında ise parti ile mülki idare arasında açığa çıkmış bir soruna rastlanmamaktadır.⁵⁸ Fakat ilerleyen süreçte Tire'deki dava üzerine yapılan yazışmalardan, il bazında arzulanan uyumun bozulmaya başladığı anlaşılmaktadır. Peker'e hitaben kaleme aldığı yazısında Doğan'ın Dirik'e karşı üstü kapalı bir sitem halinde olduğu görülebilmektedir. Kendi ifadesine göre Doğan, Dirik'in Tire'deki dava ile ilgili kendisini bilgilendirmesinin ardından Genç'er'i İzmir'e davet ederek onunla görüşmüş, ona davayı kabul etmesinin sakıncaları ile ilgili telkinlerde bulunmuş ve Genç'er'e “*olur*” verdiğini Dirik ile paylaşmıştı. Bir diğer ifadeyle rejim karşıtı bir davada parti ilçe başkanı sanıkların avukatlığını üstlenmiş ise Dirik de en başından beri bunu biliyordu ve o an ses çıkarmamıştı. Ancak şimdi her ne olursa Dirik, aradan onca zaman geçtikten sonra davayı partiyi şikâyet eder bir tarzda merkeze aktarıyor ve bunu yaparken kendisinin daha önce benimsemiş olduğu tutumundan hiç söz etmiyordu. Doğan, Peker'e hitabe kaleme aldığı yazısında bu satırların da altını özellikle çiziyordu: “[...] Bütün bunları göz önüne alarak [Genç'er'in davada] vekâlet y[a]pmasında bir mahzur görmediğimi ben söyledim. Vâliye de işi anlattım. General Kâzım Dirikin, o zaman fikrinde ısrar etmemişken sonradan bakanlığa –aramızdaki konuşmalardan hiç bahsetmeksizin- yeni bir vaz'iyet varmış gibi yazı yazması yerinde yapılmış bir şey değildir.”⁵⁹

Doğan'ın bu ifadelerinin dikkate değer ilk yönü, mülk idareyi temsil eden kimselere yönelik kullandığı ifadelerin tonudur. Doğan, Dirik'e karşı sitemli durmasına rağmen onu zikrederken görece yumuşak bir dil kullanmakta ve onun bu hareketini yalnızca “*yerinde bir davranış olarak görmemek*” şeklinde sunmakla yetinmektedir. Bir diğer ifadeyle Doğan, Dirik'i doğrudan karşısına almamaktadır. Halbuki meseleyi merkeze aktaran ve bunu yaparken de hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranan Dirik'tir. Dirik'e karşı bu denli üstü kapalı ve yumuşak bir dil kullanırken Doğan, söz Tire Kaymakamı'na geldiği zaman son derece sert bir dil kullanacak ve onu “*en âdi vesileleri arkadaşlarımız aleyhinde*” kullanan bir kişi olmakla itham edecektir. Aradaki bu ton farkının birkaç nedenden kaynaklandığı söylenebilir. İlk olarak, bir parti il başkanı için Kaymakam'ın Vali'ye nazaran daha kolay bir hedef olması olağandır. İkincisi, merkezden atanmış olan Doğan, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki parti idarelerinde yaygın olduğu gibi bir yerel güç unsuru değildir. “*General Dirik*” ise, her ne kadar o da atanmış olsa da, gerçekten güçlü bir figürdür.⁶⁰ Türkiye'nin farklı illerinde parti idarelerinin mülki idare üzerinde tahakküm kurabildiklerine dair örneklerle rastlansa da, 1926 yılından beri İzmir Valiliği görevini yürüten Dirik'in karşısında herhangi bir parti il başkanının üstünlük kurabildiği görülmemiştir. O tarihe kadar bunun tek örneği olmaya çalışan ve yine merkezden atanmış olan CHP İzmir İl Başkanı Çarıklı, sırf bu tür bir girişimde bulunduğu için 1934 yılında bizzat Atatürk tarafından görevinden istifa ettirilmiştir.⁶¹ Dirik'in 1935 yılının Ağustos ayında bir terfi olarak atandığı Trakya Umumi Müfettişliği sırasında da Edirne'de CHP İl Başkanı ile yaşadığı geçimsizlikte görevinden alınan kişi yine Dirik değil, tıpkı İzmir'de olduğu gibi, CHP İl Başkanı olacaktır.⁶² Dolayısıyla “*General*

⁵⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:59, Gömlek No:229, Sıra No:5; Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 271.

⁵⁷ Soyak, *Hatıralar*, 462-464.

⁵⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:383, Gömlek No:1618, Sıra No:1.

⁵⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-5.

⁶⁰ Ramazan Şahin Er, *İzmir'de Bir Vali Kazım Paşa*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

⁶¹ Soyak, *Hatıralar*, 462-464.

⁶² Soyak, *Hatıralar*, 465.

Dirik” öyle bir figürdür ki, onunla doğrudan çatışmaya giren partili ancak rejimin “Üçüncü Adamı”⁶³ olarak görülen CHP Genel Sekreteri Recep Peker olabilmektedir. Bu yazışmalardan yaklaşık bir yıl sonra Peker *Dirik*’i Trakya Umumi Müfettişliğinden aldirmek için Atatürk’e baskı yapmaya çalışacak, fakat o da başarılı olamayacaktır.⁶⁴ Bu bakımdan Doğan, Peker’e yazdığı yazılarında Kaymakam’a doğrudan saldırırken, *Dirik* gibi bir figürden ancak haz etmemekle yetinebilir. Nitekim konunun Doğan tarafından parti merkezine aktarımında da meselenin esas öznesi Vali değil, Kaymakam olacaktır.

Doğan’ın Peker’e gönderdiği yazının son paragrafı kullanılan dilin esas kısmını oluşturmaktadır. *Dirik*’ten ancak haz etmemekle yetinebilen Doğan, meselede esas sorumlu olarak Tire Kaymakamı’nı göstermekte ve onun hakkında çok daha sert ifadeler kullanmaktadır. Doğan’a göre CHP’nin Tire İlçe Başkanı’nın Nakşibendi sanıklarının avukatlığını üstlenmesini bir fırsat olarak gören Tire Kaymakamı konuyu partiye karşı düşmanca bir hisle kasten gündeme getirmiştir. Zira ona göre “*Tire kaymakamı belediye ve fırka arasında sürüklenip gelen [bir] geçimsizlik*” söz konusudur ve bu geçimsizlik nedeniyle Tire’deki “*Kaymakam en âdi vesileleri arkadaşlarımız [CHP] aleyhinde kullanmayı kâr saymaktadır.*”⁶⁵ Burada Doğan’ın ifadelerinden Tire’de CHP ile mülki idare arasında bir süredir devam eden ve düşmanlığa varan bir husumetin yaşandığı izlenimi doğmaktadır. Bunun Gençler’i merkeze karşı kollamakta olan Doğan’ın Kaymakam’ı merkeze şikâyet etmek amacıyla öne sürdüğü bir iddiası olabileceği de düşünülebilir; zira Doğan’a göre bu konuda kabahatli olan Kaymakam’dır. Ancak genel olarak bakıldığında kesin olan, Kaymakam’ın CHP İlçe Başkanı Gençler’in dava konusundaki tutumunu bir ihbar gibi üstlerine rapor ettiğidir. İkinci ve daha önemli bir kesinlik ise dava meselesinin Kaymakam tarafından açığa vurulmasının ardından Tire’de parti ile mülki idare arasındaki ilişkilerin geri dönülemez bir şekilde bozulacağıdır. Şüphesiz bu bozulma görüntüsü Doğan eliyle parti merkezine sirayet ettirilmekte ve merkezin de olaya dahil edilmesi sağlanmaktadır.

Doğan’ın Peker’e hitaben kaleme aldığı yazısı parti merkezinde güçlü bir karşılık bulmuş görünmektedir. İçişleri Bakanlığından gelen ilk yazıda durumu tıpkı mülki idare gibi ciddiyetle karşılamış olan Peker, Doğan’ın sürecin iç yüzünü anlatan yazısının ardından artık meselenin yerelde parti ile mülki idare arasında sürmekte olan ve mülki idareden kaynaklanan bir tür çekişmenin sonucu olduğunu düşünmektedir. Nitekim ilgili yazışmalar parti bürokrasisi içerisinde kayda alınırken üzerlerine düşülen not bunun açık bir göstergesidir: “*İzmir: C.H.F. Başkanı. Tire fırka başkanı Avukat Hikmet Zühtü’nün nakşî mensuplarının davasını kabul ettiği hakkındaki ihbarın yerinde olmadığını anlamış. Kâzım Dirik’in bunda ısrar etmesine asıl sebep kaymakamın belediye ve fırka ile sürüklenip gelen geçimsizlik üzerine ve kaymakamın böylece yazması yüzünden imiş. Fırka başkanı kafası ve varlığı ile fırkaya bağlı imiş.*”⁶⁶ Her ne kadar yazışmalar parti merkezinde bu şekilde kayda alınmış olsa da Tire’deki dava burada yazıldığı gibi asılsız bir iddiadan ibaret değildir; Kaymakam’ın yaptığı “*ihbar*” doğrudur ve ortada rejim karşıtı bir grubun yargılandığı bir davada CHP İlçe Başkanı tarafından üstlenilen bir avukatlık vardır. Buna rağmen Doğan’ın Peker’e yazmasının ardından ibre birden tersine dönmüş, parti merkezinin gözünde durum yerel parti idaresine karşı düşmanca hisler besleyen Kaymakam’ın kasten asılsız bir ihbarda bulunduğu düşüncesine evrilmiştir. Bundan sonraki gelişmeler, yereldeki parti idaresinin bu tür bir aktarımı karşısında mülki idare hakkında nasıl bir tasarrufa gidildiğini ortaya koymaktadır.

Doğan’ın iddiasında Tire’deki parti idaresine karşı düşmanca hisler beslediği ifade edilen Kaymakam, 23 Mart 1933’ten beri Tire’de görev yapan Gafur Soylu’dur.⁶⁷ Durmuş Türkmenoğlu’nun *Halkın Sesi* gazetesinde kaleme aldığı bir yazısı, Soylu’nun Tire’de yaptıklarını övücü bir dille ön plana çıkarmaktadır.⁶⁸ Türkmenoğlu, bunu başka gazetelerindeki yazılarında da tekrarlamaktadır.⁶⁹ Aydın’ın yerel basının yereldeki bürokratlar lehine bir tutum takındığı yönündeki tespiti⁷⁰ göz önünde bulundurulacak olursa, bu yöndeki haberleri farklı açılardan değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim basında Soylu’ya dair yer bulan haberler genel olarak bu tür bir içeriğe sahiptir.⁷¹ Netice olacak, ilgili tarihte Soylu hakkındaki verilerin sınırlı olduğunu söylemek gerekir. Soylu’nun

⁶³ Gül, *Recep Peker*, 99.

⁶⁴ Soyak, *Hatıralar*, 465-468.

⁶⁵ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-5.

⁶⁶ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5; Ek-8.

⁶⁷ *Tire’den Yansımalar*, Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı, 24 (Aralık 2023), 21.

⁶⁸ Durmuş Türkmenoğlu, “Yeşil Tire Cennet Köşesine Dönüyor”, *Halkın Sesi*, 24 Nisan 1935, 1, 4.

⁶⁹ Durmuş Türkmenoğlu, “Memleket Mektupları”, *Akşam*, 4 Temmuz 1935, 6.

⁷⁰ Aydın, *CHP’nin Taşra Örgütlenmesi*, 281.

⁷¹ *Son Posta*, 5 Temmuz 1935, 4; *Yeni Asır*, 19 Mayıs 1935, 6, *Anadolu*, 18 Haziran 1935, 5, *Zaman*, 13 Mart 1935, 4, *Akşam*, 6 Temmuz 1935, 6.

kendi görev mıntıkasında CHP ile olan ilişkisine dair tek bilinen, Doğan'ın Peker'e yazdığı yazıda da işaret ettiği üzere, kendisinin uzun süredir parti idaresi ile husumet içerisinde olduğu ve herhangi bir fırsatı partiye karşı düşmanca bir hisle kullandığıdır. Fakat yukarıda da ifade edildiği şekliyle bu husumet durumunun gerçek olmaması için hiçbir sebep olamayacağı gibi (çünkü bu pek çok yerde görülmektedir), Gençler'i merkeze karşı kollayan Doğan'ın kendi iddiası da olabilir. Kesin olan, dava meselesini adeta bir ihbar gibi ortaya çıkarmış olan Soylu'nun parti ile olan ilişkilerinde pek çok şeyin değişmiş olduğudur. Artık Soylu, CHP İl Başkanı'nın oklarını üzerine çekmiş olduğu gibi, parti merkezinin gözünde de benzer bir konuma oturmaktadır.

Aydın'a göre merkez, taşrada parti idareleri içerisinde yaşanan uyumsuzluk/husumet/çatışma durumlarında genelde hareketsiz kalmaktadır.⁷² Ancak konu partinin mülki idare ile olan ilişkilerine geldiğinde iş değişmektedir. Taşrada il bazında parti ile mülki idare arasında bariz bir uyumsuzluk/husumet/çatışma yaşanması durumunda Atatürk'ün görüşü tam anlamıyla mülki idareden yana olmaktadır.⁷³ Ancak bu görüşün, otoriter bir tek parti rejiminden beklenmeyecek bir şekilde, her yerde tatbik edilebildiğini söylemek zordur. İl bazında parti idaresinin yereldeki güç unsurlarına dayandığı muhitlerde parti ile mülki idare arasında yaşanan sıkıntılarda genellikle mücadeleyi kaybeden, mülki idare olmaktadır. Mülki idarenin tamamının merkezden atama usulüne bağlı olmasının sağladığı pratiklik, daha çok yerelden seçimle gelen parti idareleri karşısında bu tür bir tercihte bulunulmasını kolaylaştırmış olabilir.⁷⁴ Tire'deki dava meselesi açısından bakılacak olursa yazışmalara yansıyan durumun il bazında büyük bir sorun olarak görüldüğü söylenemez; ancak Doğan'ın Dirik'ten haz etmiyor oluşunun bir göstergesi ya da ileride yaşanabilecek bir ayrılığın ilk sinyalleri olduğu ifade edilebilir. Burada esas dikkate değer olan nokta ilçe bazındaki durumdur. Zira meseleye konu olan esas muhit il değil, ilçedir.

Tek parti dönemi taşrasında ilçe düzeyinde de "seçilmiş" yerel parti idarelerinin "atanmış" mülki idare karşısındaki avantajlı konumlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.⁷⁵ Nitekim Gençler, Soylu'nun merkeze iletilen "ihbarının" ardından Doğan tarafından adeta kollanmış ve parti merkezinin de herhangi bir müdahalesine maruz kalmamıştır. Nitekim kendisi bir yıl sonra vefat ettiği zaman CHP Tire İlçe Başkanı sıfatını taşımayı sürdürmektedir.⁷⁶ Gençler makamını korumayı sürdürürken, makamı tehlikeye giren esas kişi Kaymakam Soylu olmuştur. Gençler'i kollayan Doğan'ın konuyu Peker'e aktarırken Soylu'yu açık bir şekilde hedef göstermesi, Soylu'nun akıbetini doğrudan etkilemiş görünmektedir. Partiye karşı düşmanlık beslediği ve bu konuda hiçbir fırsatı kaçırmayarak asılsız bir şekilde parti idaresini ihbar ettiği değerlendirilen Soylu, Doğan'ın Peker'e gönderdiği yazıdan yaklaşık iki ay gibi kısa bir süre sonra görev yeri değiştirilen kaymakamlar listesindeki yerini almış ve Tire'den Osmaniye'ye atanmıştır.⁷⁷ Resmi yazışma dili göz önüne alındığında bu değişiklik kararının dava meselesi ile ilgili olduğunu açık bir şekilde saptamak mümkün değildir. Ancak zamanlama oldukça manidardır. Kaymakam Soylu'nun Tire'de iki yıldır sürdürmekte olduğu görevi, dava meselesinin parti kanalıyla kendisini hedef gösterir bir şekilde Peker'e iletilmesinden kısa bir süre sonra sona ermiştir. Bu durumun Tire'ye has olmadığına dair kimi örnekler, Soylu'nun akıbetini bu tür bir nedene dayandırılabilmesini sağlamaktadır. Nitekim bu örneklerden birisini de yine Doğan sunmaktadır.

CHP İzmir İl Başkanı Doğan'ın 1934 Eylül'ünde Genel Sekreter Peker'e hitaben kaleme aldığı bir yazıya göre İzmir'in bir diğer ilçesi olan Menemen'de Kaymakam ile "eşhas ve müesseseler" arasında bir sıkıntı söz konusudur. Doğan'a göre bu sıkıntı, tıpkı daha sonra Tire'de Soylu üzerinden olacağı gibi, Menemen Kaymakamı'ndan kaynaklanmaktadır; "Kaymakam Nihat bey Eşhas ve müesseseler arasına ihtilaf saçmaktan zevk almaktadır."⁷⁸ Parti merkezine iletilen bu yazıdan kısa bir süre sonra, tıpkı Tire'de olduğu gibi, iddiaya konu olan Menemen Kaymakamı Nihat Bey'in buradaki görevi son bulmuş ve yerine "Kara[h]isarlı kaymakamı Rebii" atanmıştır.⁷⁹

⁷² Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 285.

⁷³ Soyak, *Hatıralar*, 462-464.

⁷⁴ Örneğin Afyonkarahisar'da son derece etkin bir konumda bulunan bir kesimin elinde olan ve valiyi adeta esir alan parti idaresi karşısında müfettiş, merkeze hitaben kaleme aldığı raporunda, çözüm olarak parti idaresinin değil fakat valinin değiştirilmesini önermiştir. Bkz. Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 282.

⁷⁵ Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 285. Bir örnek olarak Kayseri'nin Bünyan ilçesinde Kaymakam, parti müfettişinden, sorun yaşadığı parti ilçe idaresinin lağvedilmesini istemesine rağmen parti müfettişi, ilgili parti idaresi ile görüşerek itidalli davranmalarını istemekle yetinebilmiştir. Bkz. Aydın, *CHP'nin Taşra Örgütlenmesi*, 283.

⁷⁶ *Son Posta*, 22 Şubat 1936, 6. Tire'deki davanın sonucuna dair basında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

⁷⁷ *BCA Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu*, Katalog No:30-11-1-0, Kutu No:96, Gömlek No:17 Sıra No:18.

⁷⁸ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:664, Gömlek No:224, Sıra No:1. Burada müesseseler ile parti, eşhas ile de yerelde partiye hâkim olan unsurlar kastedilmektedir.

⁷⁹ *BCA Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu*, Katalog No:30-11-1-0, Kutu No:96, Gömlek No:17, Sıra No:18.

Ancak 1936 tarihli bir müfettişlik raporuna göre Menemen’de kaymakam değişmiş olmasına rağmen parti ile mülki idare arasındaki sıkıntılar sürmüştür.⁸⁰ Bu durumda Menemen’de Doğan’ın iddia ettiği sıkıntıların mülki idareden değil, parti idaresinden kaynaklandığı söylenebilir. Buna rağmen Doğan’ın Peker’e yazarak kaymakamı hedef göstermiş olması, tıpkı Tire’de olduğu gibi, Menemen’deki mülki idarede değişikliğe gidilmesi için yeterli olmuşa benzemektedir. Bunun yalnızca Doğan’a has bir durum olmadığı anlaşılmaktadır; zira diğer bazı ilçelerde de parti raporlarında hedef gösterilen kaymakamlar kısa bir müddet içerisinde görevlerinden alınmıştır. Örneğin 1935 yılında Konya hakkında Genel Sekreterliğe hitaben kaleme alınan parti teftiş raporlarında Ereğli ilçesinde parti idaresi ile “*arası çok açık*” olarak değerlendirilen ve parti idaresine çeşitli zorluklar çıkarmaya çalıştığı iddia edilen⁸¹ ilçe Kaymakamı Vasfi Bey, aynı yıl Ereğli’den alınarak Göle’ye atanmıştır.⁸² Dikkat edilirse Tire, Menemen ve Ereğli’de parti ile mülki idare arasında yaşanan sorunlar ile ilgili olarak parti kanalıyla Genel Sekreterliğe aktarılan raporlardan kısa bir süre sonra mülki idarenin görev yerleri değiştirilmektedir. Tüm bu veriler, özellikle ilçe bazında parti ile mülki idare arasında yaşanan sorunlarda Genel Sekreterliğe iletilen raporların, mülki idarenin mücadeleyi kaybetmesi için yeterli bir neden oluşturduğuna işaret etmektedir. Bütün bunların rejimin yükselen simalarından Recep Peker’in CHP’nin Genel Sekreterliği koltuğunda oturduğu ve bu makamı giderek etkin kıldığı bir döneme tesadüf etmesi kayda değerdir. Bu bakımdan, taşradaki parti idarelerinin mülki idare karşısındaki avantajlı konumunun belirginlik kazanmasının Peker’in CHP Genel Sekreterliği dönemine tekabül edip etmediği ayrıca incelenmeye değer bir konudur. Böylelikle, tek parti döneminde CHP’nin devlet ve taşra ile olan ilişkilerine dair daha kapsamlı saptamalar yapabilmek mümkün olabilecektir.

Sonuç

Bu makalede tek parti döneminde CHP’nin taşra ile olan ilişkileri 1935 yılında Tire’de görülen bir Nakşibendilik davası hakkında yapılan yazışmalar üzerinden ele alınmıştır. Makalenin temel bulgusu, tek parti döneminde devlet, yani merkez eliyle yerel üzerinde mutlak bir otorite kurulduğu şeklindeki tezlerin sorgulanmaya açık olduğudur. Her şeyden önce Tire örneği, yerelde parti idarelerinin hem mülki idare hem de parti merkezi karşısında belirli bir inisiyatif alanına sahip olabildiklerini göstermektedir. Bu sayede parti idaresini elinde bulunduran yerel unsur, özellikle de ilçelerde, fiiliyatta kendisine çizilen ideolojik çizginin dışına çıkabilmekte ve bunu yaparken de yerelin bir tür sözcüsü ve savunucusu olarak hareket ettiğini öne sürebilmektedir. Bu bakımdan Tire’deki dava süreci, ilçede parti idaresini elinde bulunduran seçilmiş unsurun hareket serbestisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tire’deki dava meselesi önce Tire Kaymakamlığı kaynaklı olarak İzmir Valiliğinden İçişleri Bakanlığına, oradan da CHP Genel Sekreterliğine iletilmiştir. Gerek mülki idare gerekse CHP Genel Sekreterliği, bir CHP İlçe Başkanının Nakşibendi sanıklarının avukatlığını üstlenerek onların beraatını talep etmesini çelişkili bulmuş ve bu konuda hassasiyet göstermiş olsa da, CHP Genel Sekreterliği, CHP İl Başkanı Doğan’ın kendisine bağlı bir ilçe başkanı olan Genç’i savunan tutumu karşısında bunun mülki idarenin partiye karşı öne sürdüğü temelsiz bir iddia olduğuna kısa sürede ikna olmuştur. Bir diğer ifadeyle yereldeki parti teşkilatı, mülki idarenin merkeze aksettirdiği iddialar karşısında parti merkezini ikna etmiş ve parti merkezinin pozisyonunun belirlenmesinde etkili olmuştur.

Parti merkezinin meseleye yönelik tutumunun yerelin etkisi altında şekillendiği süreç, mülki idarenin konuyu merkeze aksettirdiğinden çok farklı bir şekilde sonuçlanmıştır. CHP Genel Sekreteri Recep Peker’e hitaben kaleme aldığı yazısında CHP Tire İlçe Başkanı Genç’i adeta kollayan CHP İzmir İl Başkanı Doğan, bununla da kalmayarak meseleyi ortaya çıkaran Tire Kaymakamı Gafur Soylu’yu hedef tahtasına oturtmuştur. Doğan’ın parti merkezine yansıttığına göre Tire’deki parti idaresine karşı uzun süredir düşmanlık besleyen, partiye karşı hiçbir fırsatı kaçırmayan ve Nakşibendilik davasını da bu tür bir fırsat olarak gören Kaymakam Gafur Soylu, bu yazışmadan kısa bir süre sonra Tire’den Osmaniye’ye atanmıştır. Doğan’ın buna benzer bir tutumu Menemen için de takınması ve bu konuda kaleme aldığı bir yazının ardından Menemen Kaymakamı’nın da kısa bir süre sonra farklı bir yere atanması dikkate değerdir. İzmir dışındaki diğer bazı ilçelerde de parti eliyle merkeze aktarılan raporların ardından benzer atamaların yaşanması, bu örneklerin istisnai değil, yapısal olduğuna işaret etmektedir. Bu tür örneklerin rejimin yükselen bir ismi olan Recep Peker’in CHP Genel Sekreterliği dönemine

⁸⁰ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:664, Gömlek No:224, Sıra No:1; Selçuk, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Partisi”, 140.

⁸¹ Faysal Mayak, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Konya’daki Teşkilat Yapısı Ve Faaliyetleri Hakkında Adnan Menderes’in Teftiş Raporu (1935)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12 (2007), 184.

⁸² *BCA Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu*, Katalog No:30-11-1-0, Kutu No:99, Gömlek No:34, Sıra No:15.

tekabül etmesi kayda değer olmakla birlikte, bir faktör olarak Peker, tek parti döneminde partinin devlet ve taşra ile ilişkilerinde bütünsel bir sonuca ulaşabilmek adına ayrıca incelenmeye değerdir.

Netice olarak Tire'deki Nakşibendilik davası üzerine yapılan yazışmaların sunduğu bulgular, tek parti döneminde CHP'nin merkezi denetim ve etkiden uzak bir şekilde inisiyatif sahibi olan taşra teşkilatlarının, en azından 1936 yılına kadar olan süre zarfında, mülki idare üzerinde üstünlük kurabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla taşrada parti lehine seyreden denge içerisinde bir parti-devlet uyum ve bütünlüğünden söz etmek güçtür. Rejimin “uyum” ile anladığı ise partinin mülki idareye tabi olmasıdır. Bu manzara, 1936 Haziran'ında Recep Peker'in manidar bir şekilde Genel Sekreterlik'ten alınmasının hemen ardından alınan ve devletin partiyi saf dışı bırakarak onu adeta “yuttuğu”⁸³ karara giden sürecin arka planını ortaya koyar niteliktedir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, CHP Kataloğu.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı Kataloğu.

Resmi Yayınlar

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

C.H.P. Tüzüğü: Partinin Dördüncü Büyük Kurultayınca Onaylanmıştır (Mayıs 1935), Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

Tire'den Yansımalar, Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 24 (Aralık 2023).

Telif Eserler

Ali, Kılıç, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, der. Hulûsi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. baskı, 2007.

Alptekin, Turan, “Ahmed Hüsameddin (1848-1925)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1989: 90-92.

Aslan, Senem, “Everyday Forms of State Power and The Kurds In The Early Turkish Republic”, *International Journal Middle East Studies*, 43 (2011): 75-93.

Avcıoğlu, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, Cilt III, İstanbul: Tekin Yayınevi, 3. Baskı, 1978.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, Cilt I, İstanbul: Tekin Yayınevi, 10. Baskı, 1976.

Aydın, Tülay, “Tek Parti Döneminde Chp'nin Taşra Örgütlerinde Güç Ve İktidar Mücadelesi: Maraşlı Kadızâde Ailesi”, *Asia Minor Studies*, 1:7 (2019): 184-200.

Aydın, Tülay, *Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez-Taşra İlişkileri (1935-1945)*, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Aytürk, İlker, “Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, Ed. İlker Aytürk ve Berk Esen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022: 23-48.

Azak, Umut, “Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılâbı”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, Ed. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, 2022: 129-154.

Azak, Umut, *Türkiye'de Laiklik ve İslâm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2019.

Brockett, Gavin D., “Collective Action And The Turkish Revolution: Towards A Framework For The Social History of The Atatürk Era (1923-38)”, *Middle Eastern Studies*, 34:4 (1998): 44-66.

⁸³ Cemil Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, 74-79; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Cilt I Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1. Baskı, 1965, 113; Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, 247-248.

- Erim, Nihat, *Günlükler (1925-1979)*, haz. Ahmet Demirel, Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2005.
- Frey, Frederic W., *Türk Siyasal Eliti*, Çev. Fatih Santur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2024.
- Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Cilt I Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1. Baskı, 1965.
- Gül, Teoman, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Ankara, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1998.
- Güneş, Turan, "C.H.P. Halktan Nasıl Uzaklaştı", *Yön*, 1 (20 Aralık 1961): 14.
- Kabagöz, Murat Can, *Kemalizmin Mâbedi: Halkevleri ve Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2025.
- Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 1991.
- [Karacan], Ali Naci, "Bizim Fırkanın Acınacak Hali", *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, 1.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 1987.
- [Karaosmanoğlu], Yakup Kadri, "C. H. Fırkası", *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, 1.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, *Menemen ve Kubilay Olayı*, İstanbul: Temel Yayınları, 2013.
- Koçak, Cemil, "CHP-Devlet Kaynaşması (1936)", *Toplumsal Tarih*, 118 (Ekim 2003): 74-79.
- Koçak, Cemil, *CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2018.
- Koçak, Cemil, *CHP ve Taşra (1930-1950)*, Cilt I, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2019.
- Koçak, Cemil, *Recep Peker Konuşuyor: "Disiplinli Hürriyet"*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2018.
- Koçak, Cemil, *Tek-Parti Döneminde Muhallif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Lamprou, Alexandros, "Dilekçe Gönderme, İhbar ve Türkiye'de Tek Parti Döneminde Devlet-Toplum İlişkileri: 1939 Genel Seçimi Örneği", *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Devlet, Siyaset ve Toplum*, Ed. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, 2022: 93-128.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1991.
- Mayak, Faysal, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Konya'daki Teşkilat Yapısı Ve Faaliyetleri Hakkında Adnan Menderes'in Teftiş Raporu (1935)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12 (2007): 165-192.
- Metinsoy, Murat, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum", *Toplum ve Bilim*, 118 (2010): 124-164.
- Özdemirci, İlber C. N., *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Parlak, Deniz, *Laikleşme Sürecinde Camiler: Genç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2020.
- Selçuk, Fatih, "Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı ve Tek Parti Dönemine Dair Düşündürdükleri", *Belgi Dergisi*, 29 (2025): 161-193.
- Selçuk, Fatih, "Tek Parti Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Halk Partisi: Müfettişlik Raporları Üzerinden Yeni Bir Değerlendirme (1936-1937)", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 8:2 (2024): 105-154.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Cilt I, İstanbul: Kastaş Yayınları, 10. Baskı, 2004.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2010.
- Şahin Er, Ramazan, *İzmir'de Bir Vali Kazım Paşa*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2016.
- Taşkın, Abdullah, *Türk Siyasal Hayatında Menemen Olayı*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara:İmge Kitabevi, 1. Baskı, 1993.
- Tuna, Mustafa, "The Missing Turkish Revolution: Comparing Village-Level Change And Continuity In Republicain Turkey And Soviet Central Asia (1920-50)", *International Journal Middle East Studies*, 50 (2018): 23-43.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- Türkmenoğlu, Durmuş, "Memleket Mektupları", *Akşam*, 4 Temmuz 1935, 6.

Türkmenoğlu, Durmuş, "Yeşil Tire Cennet Köşesine Dönüyor", *Halkın Sesi*, 24 Nisan 1935, 1, 4.

Türkyılmaz, Zeynep, *Cumhuriyet Döneminde Tire (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011.

Üstün, Kemal, *Menemen Olayı ve Kubilay*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978.

Vural, Demet Öztekinli, *İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Yılmaz, Hale, *Türk Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar 1923-1945*, çev. Ayşe Özbay Erozan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2023.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Halkın Sesi

Son Posta

Ulus

Yeşil Tire

Zaman

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

EKLER

Ek-1

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

3
79

C.H.F.	
20.2.935	
Nabî Umur	
20 Şubat 1935	
No	13404

C.H.F. Umumi kâtibi Sayın Receb

PEKER'e.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İzmir vilâyetinden alınan 20.2.935 tarih ve
1302 numaralı şifrenin bir örneği ilişik olarak sunulmuştur.

Ab

Dahiliye vekili N.

N. Fennel

İden
görüldü III. B. tektin
OK. j.

23 44 P

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

10

İzmir Valisi Kazım Dirik'in İçişleri Bakanlığına gönderdiği 1302 sayılı ve 20 Şubat 1935 tarihli şifreli yazının Recep Peker'e
iletildiğine dair 20 Şubat 1935 tarihli yazı.⁸⁴

⁸⁴ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

Ek-2

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

3
82

24/2/1935
Habîbi Umumiye 7.
25. Şubat 1935
No 13406 7

C.H.F. Umumi Kâtibi Receb Peker'e

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Eski Nakşî Şeyhlerinin ölü Dağıstan'lı Hüsa-mettin'in torunu ve İstanbul'da Öztürk nakliyat müessesesi sahibi İsmetullah'ın oğlu Hüsnü İstanbul'dan - Tire'ye giderek orada bulunan eski Nakşî mensublarını başına toplayarak tarikat faaliyetinde bulunduğu görü-lerek avanesiyle birlikte suç üzeri yakalanarak Adliye-ye verilmiş ve Adliyece cümlesi tevkif edilmişlerdir.

Yapılan araştırma ve soruşturma sırasında baş-ta Hüsnü'nün babası İsmetullah olmak üzere muhtelif vilâyetlerde bazı kişilerin de bu şebeke ile münasebet ve alâkaları anlaşılarak bunlar hakkında da gereken tahki-kata başlanmıştır.

Bu kez Tire'de mevkufen mahkemelerine başlanan tarikatçıların mahkemeleri safahatına ve bunların avukat-lığını Tire C.H. Fırkası Reisi Avukat Hikmet Zühtü'nün kabul ettiğine dair İzmir Vilâyetinden alınan 1302 sayı-lı şifrenin bir örneğini ilişik olarak saygılarımla su-nuyorum.

R.O.

Dahiliye Vekili N.

N. Demmes

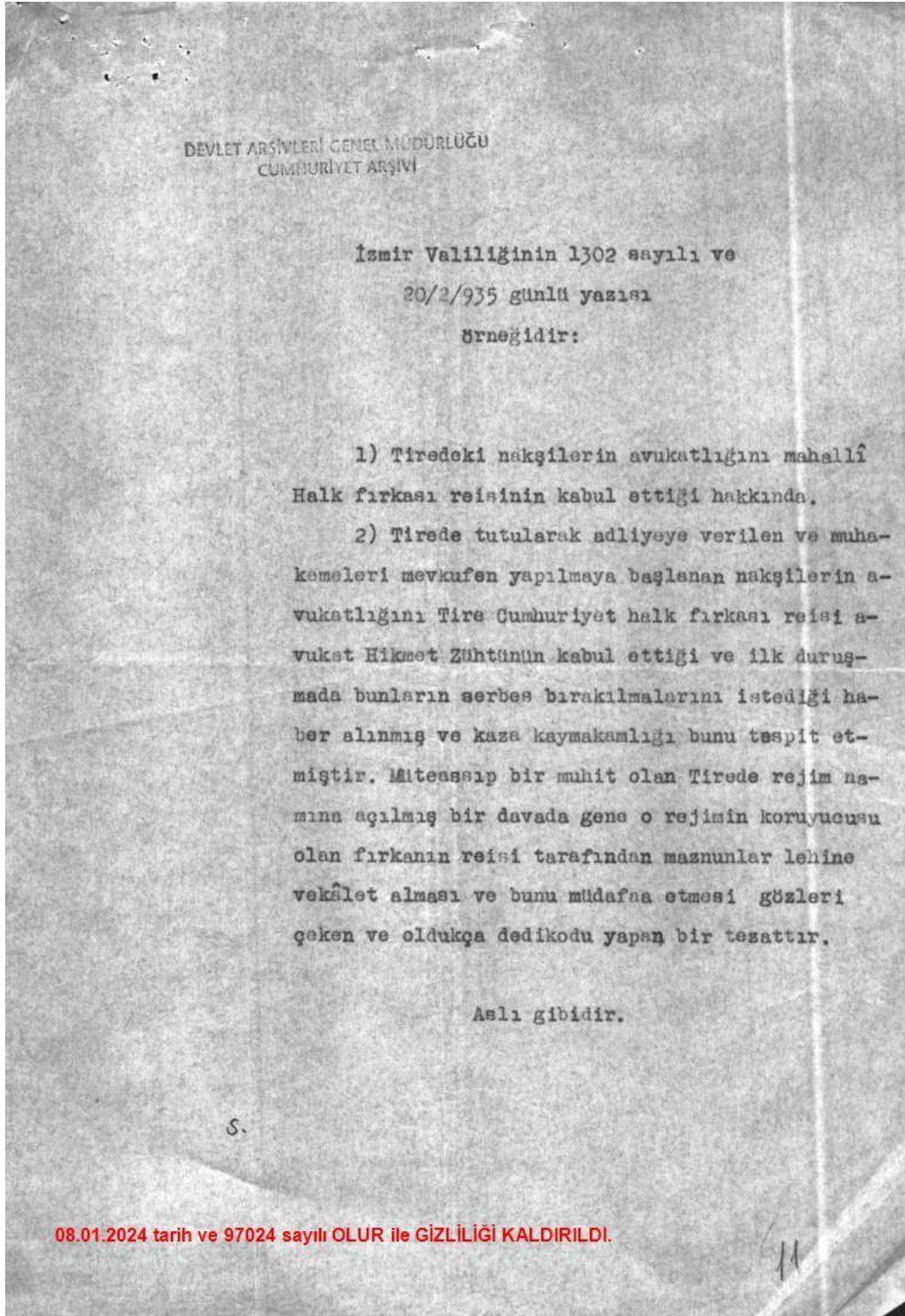
08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

9.

İçişleri Bakanlığının CHP Genel Sekreteri Receb Peker'e hitaben kaleme aldığı 24 Şubat 1935 tarihli yazı.⁸⁵

⁸⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

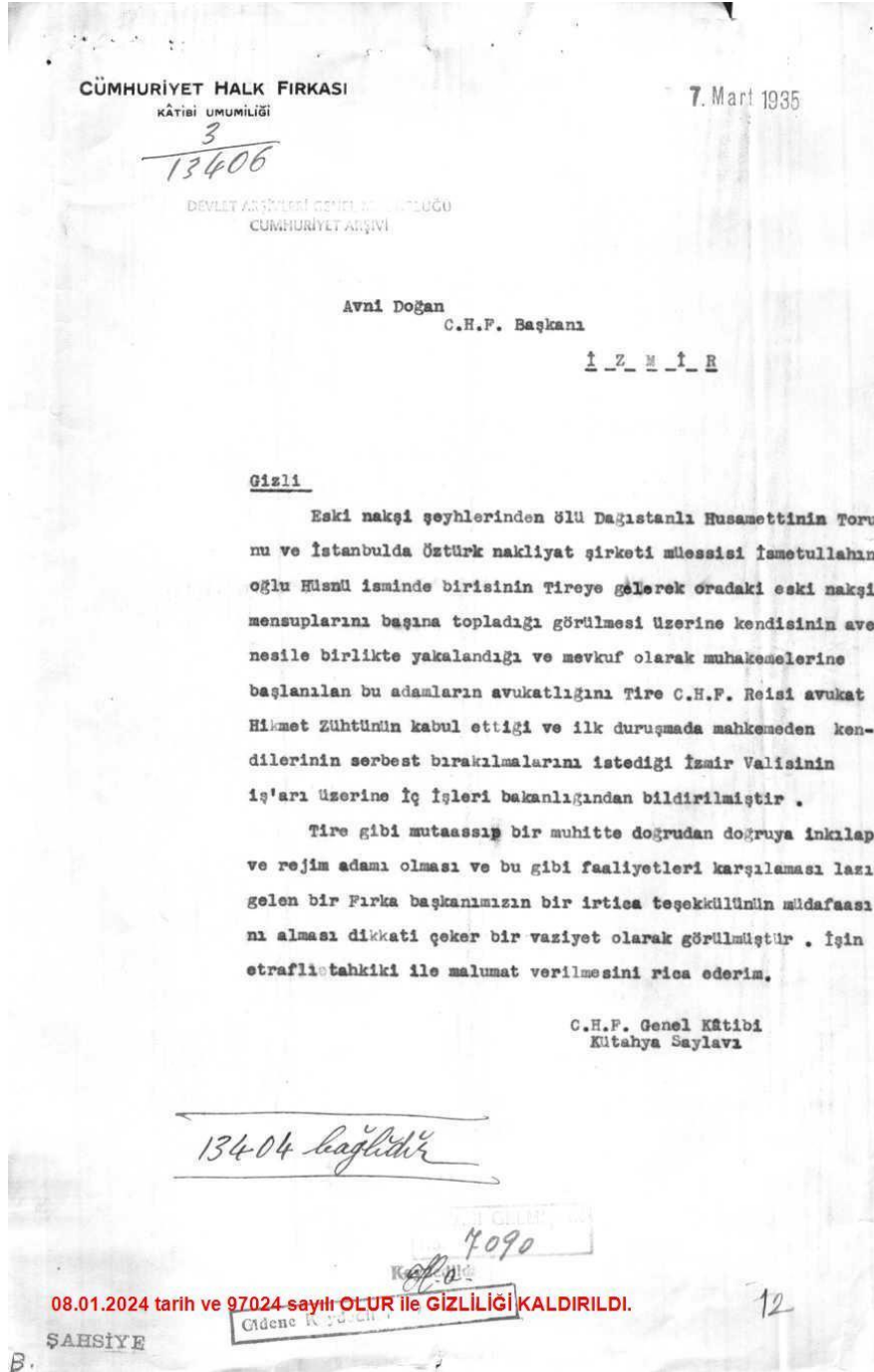
Ek-3

İzmir Valisi Kazım Dirik'in İçişleri Bakanlığına gönderdiği 1302 sayılı ve 20 Şubat 1935 tarihli şifreli yazının örneği.⁸⁶

⁸⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

Ek-4

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'a gönderdiği 7 Mart 1935 tarihli gizli yazı.⁸⁷

⁸⁷ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

Ek-5

7090

C. H. F.

İzmir

1284

C. H. F. Genel kütüplüğüne

26. Mart 1935

7090 / 2

Ankara

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

7/3/935 ve 13406/3 sayılı buyruğun karşılığıdır .

I - Tire fırka başkanı Avukat Hikmet Zühtü'nün nakşî mensuplarının davasına vekâlet yapmak istediği Vali tarafından bir ay önce bana bildirilmişti . O zaman Hikmet Zühtü, İzmir'e çağırdım : (Kendisinin fırka başkanı olduğunu ve böyle rejim aleyhinde görünen davalara vekâlet yapmasının iyi bir iz bırakmayacağını) söyledim . Bana : (Ben rejim aleyhinde suç yapıldığına inanmıyorum . benim kanaatime göre suç yapılmamış ve Tireli hemşehrilerim boş yere töhmetli görülmüştür . Fırkamin en büyük umdesi kanunu hakim kılmaktır . Haklı bildiğim bu davada suçsuz hemşehrilerimle memleketim olan Tirenin bu şaibeden uzak olduğunu isbat için davaya girmek isteyorum .) dedi .

Suçun şekli hakkında Tetkikat yaptım . Resmi tahkikat hulasasını polisten istedim . Örneğini bağla olarak sunduğum bu fezlekeye göre işte büyük bir ehemmiyet görmedim . Hikmet Zühtü , uyanık ve fırkaya kafasile candan bağlı bir arkadaşdır . Son sayı seçimi müstakil meb'usluk için kendi kasabasından namzetlik koyanların bir rey bile alamaması ve karısı ikinci seçmenler arasında bulunan bir müstakil namzedin kendi karısının reyini olsun kazanamaması Tiredeki fırka zehniyetinin bir örneğidir . Bunda Hikmet Zühtü'nün büyük bir payı olduğuna inanmak gerektir .

Bütün bunları göz önüne alarak vekâlet yapmasında bir mahzur görmediğimi ben söyledim . Vâliye işi anlattım . General Kâzım Dirikin , o zaman fikrinde ısrar etmemişken sonradan bakanlığa - aramızdaki konuşmalardan hiç bahsetmeksizin- yeni bir vaz'iyet varmış gibi yazı yazması yerinde yapılmış bir şey değildir .

2 - Vilâyetin bu yazısındaki asıl sebep , Tire kaymakamı belediye ve fırka arasında sürüklenip gelen geçimsizliktir . Kaymakam en âdi vesilelerle arkadaşlarımızın aleyhinde kullanmayı kâr saymaktadır . Sonsuz savgılarımızla onların gözünü açalım . 28/3/1935

08.01.2024 tarihinde 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

Vilâyet idare heyeti B. ve Yozgat sayı 6

A. Doğan

Keydedildi

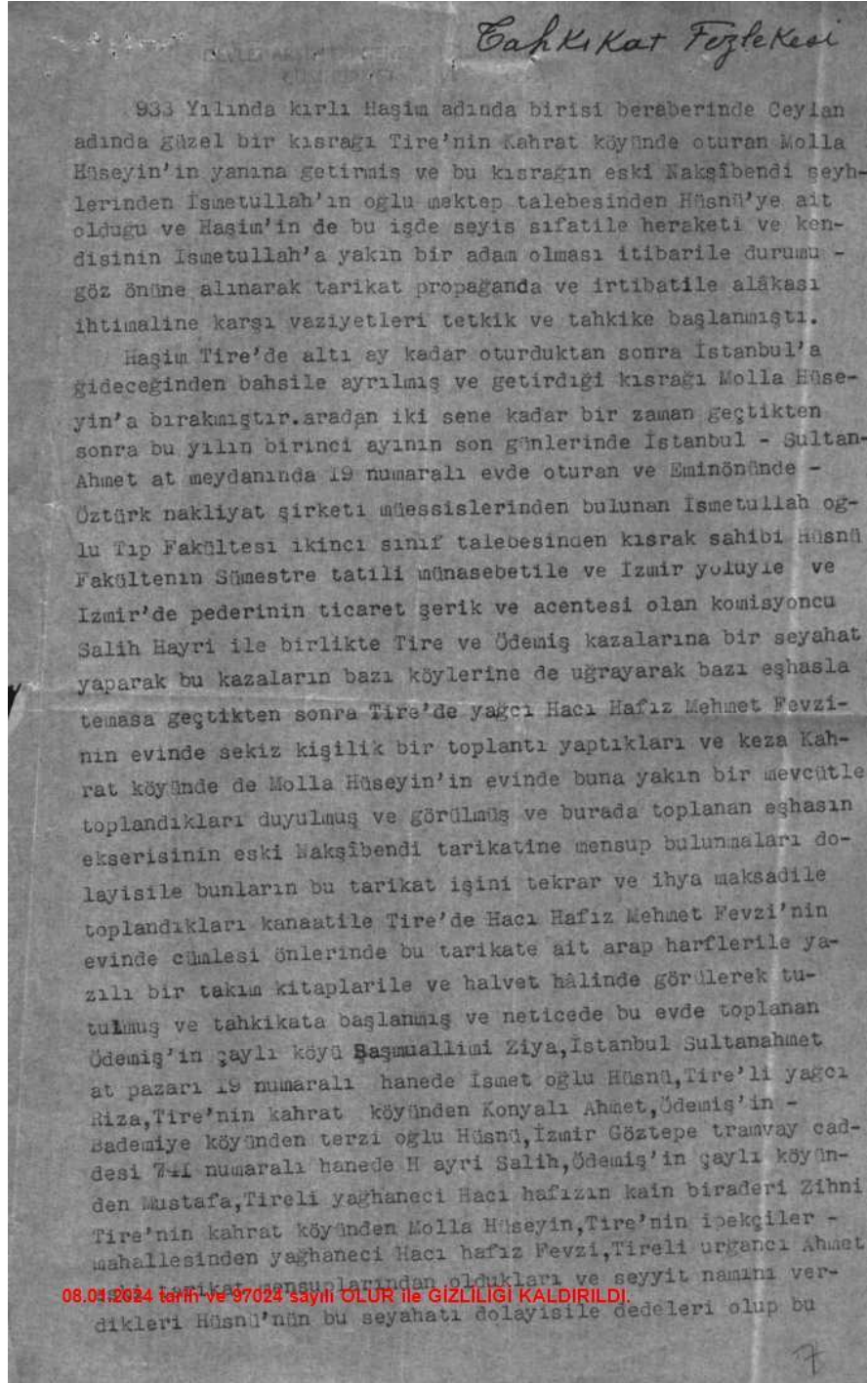
Sahsuna

28 III 935

CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'ın CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e hitaben kaleme aldığı 23 Mart 1935 tarihli yazı.⁸⁸

⁸⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

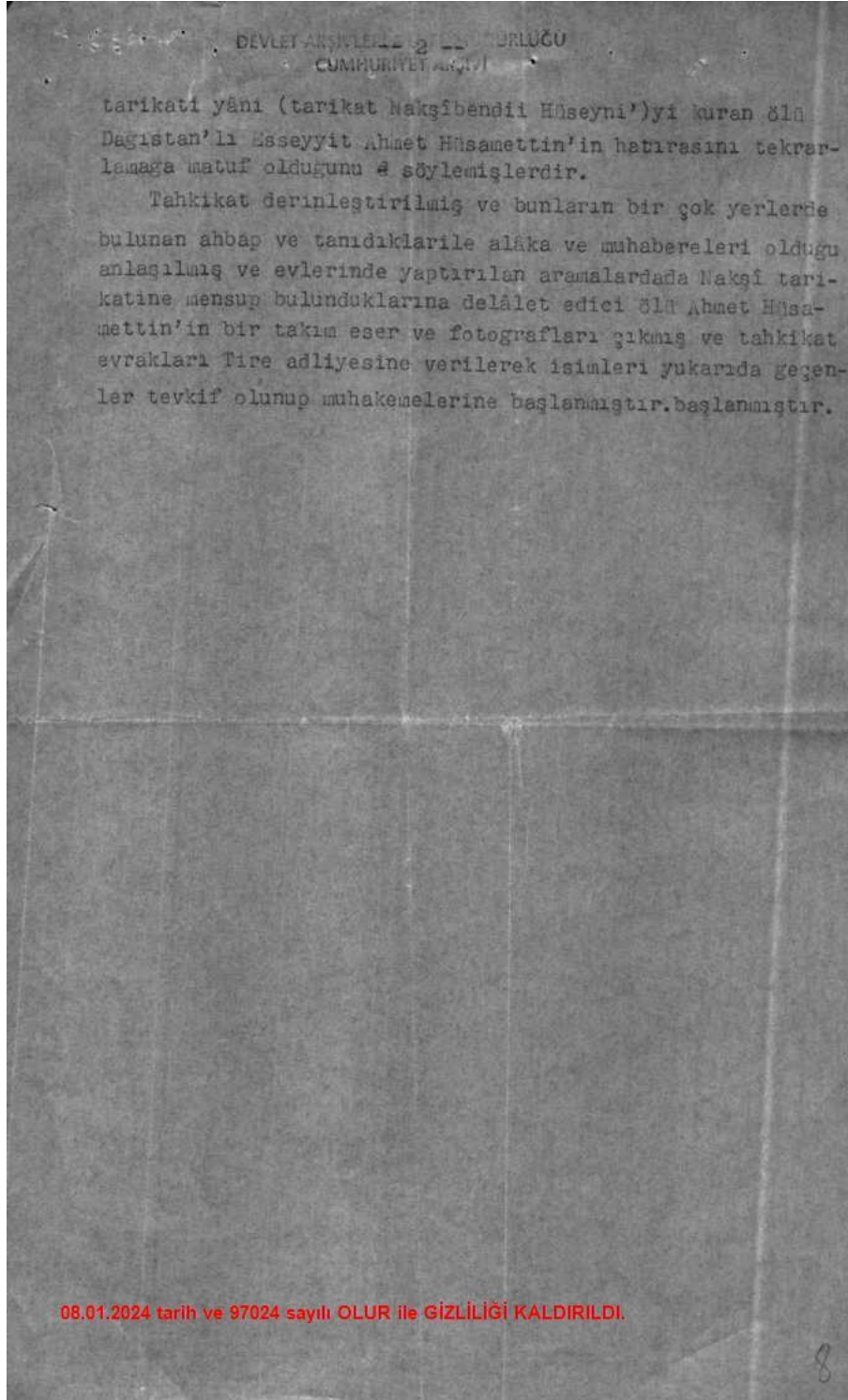
Ek-6

CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'ın CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e sunduğu tahkikat fezlekesi. (1. sayfa)⁸⁹

⁸⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

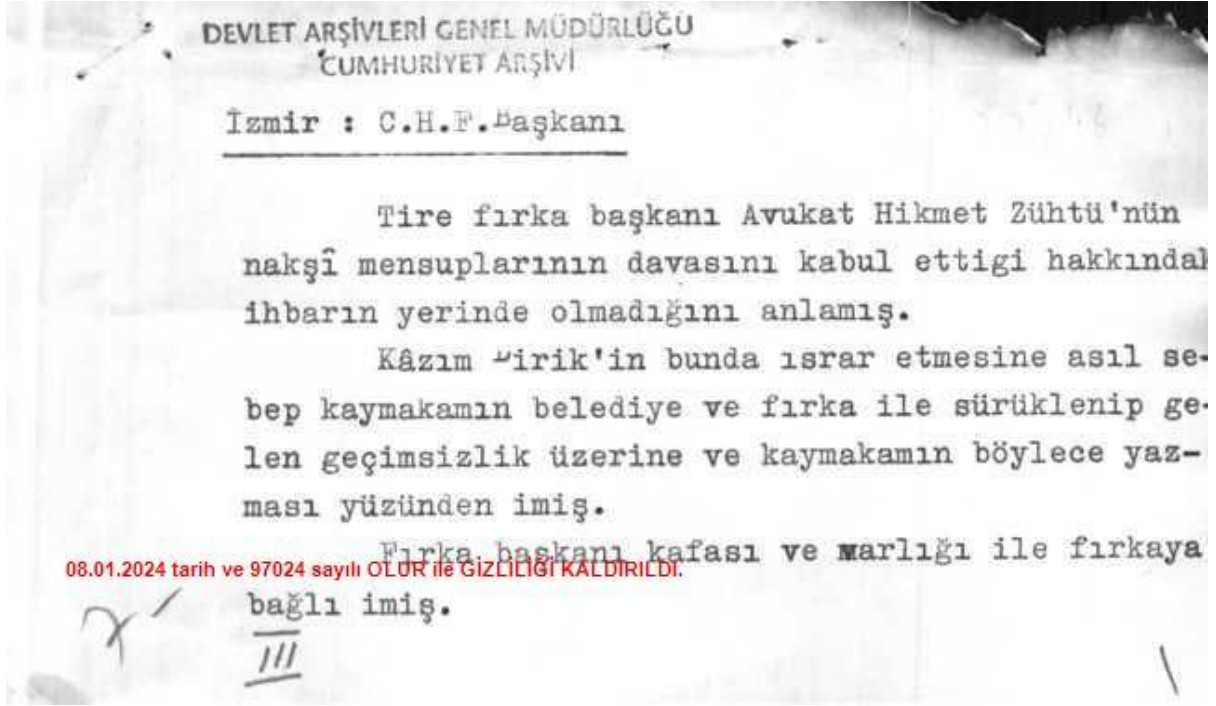
Ek-7

CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'ın CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e sunduğu tahkikat fezlekesi. (2. sayfa)⁹⁰

⁹⁰ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

Ek-8

CHP İl Başkanı Avni Doğan'ın CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e gönderdiği yazıların parti bünyesinde tutulan kaydı.⁹¹

⁹¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No:490-1-0-0, Kutu No:587, Gömlek No:24, Sıra No:5.

Ek-9

Tire Partî *Başkanı Öldü*

Tire (Özel) — C. H. P. başkanı

Hikmet Genç-
er kısa bir
hastalık-
tan sonra öl-
müştür. Bu
muhitte her-
kes tarafın-
dan çok sevil-
miş olan Hik-
met Gencerin
ölümü büyük
teessür uyan-
dırmış, cena-
zesi ihtifalle

*Merhum Hikmet
Gençer*

kaldırılmıştır. Cenazede İdmanyur-
du bandosu, asker ve jandarma
müfrezeleri, bütün memurlar, halk
ve mektepliler hazır bulunmuş, me-
rasim beş saat sürmüştür. Hikmet
Gencerin tahsil çağındaki iki çocu-
ğu Tire belediyesinin himayesine
alınmıştır.

CHP Tire İlçe Başkanı Avukat Hikmet Zühtü Genç'er'in vefat haberi.⁹²

⁹² Son Posta, 22 Şubat 1935, 5.